

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ՀԱՍՏՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

«ԼԻԳԱ ԸԼԱՅՆ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

«ՓԱՍՏԱԲԱՆԻԹՅՈՒՆ.
ՆԵՐԿԱ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՒՄ

**ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻՒ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

«ԼԻԳԼ ԸԼԱՅԲՆՍ»
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

«ՓԱՍՏՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՆԵՐԿԱ ՎԻճԱԿԸ ԵՎ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՐԵՇԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ»

ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԵՎՈՐԳ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Նախաբան	4
---------------	---

ԳԵՎՈՐԳ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Ներածություն	7
1. Փաստաբանության ծագման և զարգացման պատմությունը	8
1.1. Փաստաբանության սկզբնաղբյուրները	8
1.2. Փաստաբանության պատմական զարգացման հիմնական ուղենիշները Հայաստանում	9
2. Փաստաբանի և փաստաբանական գործունեության ընդհանուր բնուրագիրը	10
2.1. Փաստաբանական գործունեության հասկացությունը	10
2.2. Ո՞վ է փաստաբանը և ո՞վ կարող է լինել փաստաբան	13
2.3. Փաստաբանների անկախությունը և նրանց փոխհարաբերությունները պետության և նրա մարմինների միջև	15
2.4. Հանրային պաշտպանությունը և հանրային պաշտպանի գրասենյակը	19
Վերջաբան	20
Օգտագործված գրականության ցանկ	21

ՀԱՅԿ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Ներածություն	22
Նկարագրական մաս	23
1. Փաստաբանություն: Հասկացությունը և գործունեության ուղղությունները	23
2. Փաստաբանի իրավական կարգավիճակը	26
3. Փաստաբանության կազմակերպումը ՀՀ-ում	30
4. Փաստաբանի արտօնագիրը և փորձնակությունը	32
5. Հանրային պաշտպանությունը և հանրային պաշտպանի գրասենյակը	33
6. Փաստաբանությունը և պրակտիկան	34
Եզրափակիչ մաս	36
Օգտագործված գրականության ցանկ	37

ԵՍԹԵՐ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

Ներածություն	39
1. Նկարագրական մաս	40
- Փաստաբանության հասկացությունը	40
- Խորհրդատվությունը՝ որպես փաստաբանական գործունեության ձև	43

-	Փաստաբանը՝ որպես ներկայացուցիչ (դատական ներկայացուցիչ)	45
-	Փաստաբանը քրեական դատավարությունում	47
2.	Եզրափակիչ մաս	50
	Օգտագործված գրականության ցանկ	52

ՀԻԼԻԹ ՔԱՍՏԱՆԱԿԱՆ

Ներածություն	53
1. Փաստաբանական ճարտասանության հմտությունը՝ որպես «փաստաբանական ճառի և ելույթների» անհրաժեշտ նախադրյալ	55
2. Փաստաբանական գործութեան հոգեբանական հիմունքները	62
Վերջաբան	65
Օգտագործված գրականության ցանկ	65

ՆԱԽԱԲԱՆ

Յուրաքանչյուր ժամանակակից պետության քաղաքակրթության աստիճանը որոշվում է նրանում բնակվող մարդու իրավունքների պաշտպանվածությամբ: Դա է պատճառը, որ յուրաքանչյուր պետություն պետք է գիտակցի և կարևորի նարդու իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովումը՝ որպես միջազգային իրավունքի հիմնարար և գերակա սկզբունք: Հենց այս սկզբունքի իրականացմանն է կոչված նաև փաստաբանությունը: Հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ և լինելով անկախ պետական և այլ մարմններից՝ փաստաբանությունը իր ողջ եռյամբ կոչված է օժանդակելու օրինականության և արդարադատության իրականացմանը:

Փաստաբանը ուղղակի իրավաբան չէ, նա մարտիկ է, որը ցուցաբեկով իրավաբանական օգնություն՝ պայքարում է իրավունքի համար՝ օգտագործելով օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներն ու եղանակները նարդու և քաղաքացու իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար, նպաստում օրինականությանն ու արդարադատությանը: Պատահական չէ, որ դեռևս Հին հռոմեական իրավունքում գոյություն ուներ «Advocatus Legum Miles» լատիներեն արտահայտությունը, որը նշանակում է՝ «Փաստաբանը իրավունքի գինվորն է»:

Փաստաբանությունը, որպես առանձին գործունեության տեսակ, ժողովրդավարության կայացման կարևորագույն միջոց է հանդիսանում: Փաստաբանների համար հնարավորություն ստեղծել մարդու և քաղաքացու իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը առավել էֆեկտիվ և լիարժեք իրականացնելու համար, հասարակության, պետության վերաբերմունքը փաստաբանական գործունեության նկատմամբ, հենց սա է այն կարևոր ցուցիչը իրավական, ժողովրդավարական և սոցիալական պետության կոչումը արժանավայել կրելու համար: Այդ իսկ պատճառով այն պահանջում է հասարակության և պետության առավել ուշադրություն: Այս նպատակների իրագործմանն է նպաստում նաև «Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպության կողմից կազմակերպվող ամենամյա ուսանողական գիտաժաղովը նվիրված «Փաստաբանություն. ներկա վիճակը և զարգացման հեռանկարները ՀՀ-ում» թեմային:

2006թ.-ի նոյեմբերի 14-ին Երևան հյուրանոցում կայացավ Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիայի կողմից կազմակերպվող «Փաստաբանություն. ներկա վիճակը և զարգացման հեռանկարները ՀՀ-ում» թեմայով իրավաբան ուսանողների հանրապետա-

կան երրորդ գիտաժողովի բանավոր փուլը: Գիտաժողովի հովանավորներն էին Հայաստանի իրավաբանական իիմնադրամը և «ԼԻԳԼ ԸԼԱ-ՅԸՆՍ» իրավաբանական ըմբերությունը:

Գիտաժողովն արդեն կայացած ավանդույթ է և նպատակ ունի փաստաբանության բնագավառում բարձրացնել իրավաբան ուսանողների գիտելիքների մակարդակը, խրախուսել նրանց կողմից լուրջ ուսումնասիրությունների իրականացումը, նպաստել ՀՀ-ում փաստաբանական ինստիտուտի դերի բարձրացմանը, ինչպես նաև թույլ է տալիս լույն նոր գաղափարներ և լուծումներ, որոնք առաջարկվում են նոր սերնդի երիտասարդ իրավաբանների կողմից:

Գիտաժողովը բաղկացած էր 2 փուլից՝ գրավոր և բանավոր: Գիտաժողովին մասնակցելու հայտ էին ներկայացրել 21 ուսանողներ՝ Երևանից և ՀՀ մարզերի իրավաբանական բուհերից և բուհերի իրավաբանական ֆակուլտետներից: Գիտաժողովի գրավոր փուլին մասնակցեցին սահմանված ժամկետներում կազմակերպիչներին իրենց գեկույցները ներկայացրած 11 իրավաբան ուսանողներ: Ներկայացված հինգ լավագույն աշխատանքների հեղինակները իրավունք ստացան մասնակցել բանավոր փուլին, որի ընթացքում հանդիս եկան իրենց գեկույցներով: Զեկուցողները բանավոր փուլի ընթացքում ներկայացրեցին իրենց աշխատանքները, որոնցում անդրադարձել էին փաստաբանական ինստիտուտին, գործող օրենադրությանը, վեր էին հանել դաշտում առկա թերություններն ու բացքողությունները՝ առաջարկելով իրենց տեսակետները դրանց վերացման ուղղությամբ: Երիտասարդ իրավաբանների ելույթները գնահատվում էին հեղինակավոր փաստաբաններից կազմական ժյուրիի կողմից: Մասնավորապես, գիտաժողովի բանավոր փուլի դատավորներն էին Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիայի նախագահ, փաստաբան Կարեն Զարդյանը, Հասարակական երկխոսության և զարգացումների կենտրոնի գործադիր տնօրեն, փաստաբան Էլինար Վարդանյանը, Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիայի փոխնախագահ, փաստաբան Դավիթ Արգարյանը:

«Փաստաբանություն. ներկա վիճակը և զարգացման հեռանկարները ՀՀ-ում» թեմայով իրավաբան ուսանողների հանրապետական երրորդ գիտաժողովի բանավոր փուլի արդյունքների ամփոփման արդյունքում երրորդ մրցանակին արժանացավ Երևանի Խ. Աբովյանի անվան Պետական մանկավարժական համալսարանի հինգերորդ կուրսի ուսանողության վերեր Բարեկայանը: ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի մագիստրատուրայի առաջին կուրսի ուսանող Հայկ Կարապետյանն արժանացավ «Լավագույն գրավոր գեկույց» և գիտաժողովի երկրորդ մրցանակներին: Խոկ գիտաժողովի հաղթող և լավագույն հոեստոր

ճանաշվեց Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի չորրորդ կուրսի ուսանող Գևորգ Մարտիրոսյանը:

Գիտաժողովի հաղթողները ստացան արժեքավոր մրցանակներ: Բանավոր փուլի մյուս մասնակիցները ևս արժանացան խրախուսական մրցանակների: Գիտաժողովի հիմնադիր, ՀԵԽԱ-ի նախագահ Կարեն Զարդյանը նախատեսել էր գիտաժողովի հատուկ մրցանակ, որը շնորհվեց ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի մագիստրատուրայի առաջին կուրսի ուսանողուհի Լիլիթ Քամալյանին:

Սույն գրքույկում զետեղված են գիտաժողովի բանավոր փուլում մրցանակային տեղեր գրադեցրած բոլոր մասնակիցների գեկույցները: Նախատեսվում է այս ժողովածուն անվճար տրամադրել իրավաբանական ֆակուլտետների գրադարաններին, ինչպես նաև անվճար տրամադրել իրավաբան ուսանողների, իրավաբանությամբ հետաքրքրվող անձանց և շահագրգիռ կառույցների շրջանում:

Լիանա Հարությունյան
*Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների
ասոցիացիայի անդամ, փաստաբան*

ԳԵՎՈՐԳ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Ներածություն

Մարդկային հասարակության պատմության ընթացքում մարդիկ մշտապես ծգտել են հասնել առավելագույնի՝ դրա իրականացման համար չխնայելով և օգտագործելով բոլոր հնարավոր միջոցները, նույնիսկ անտեսելով այլոց իրավունքները, ազատությունները և շահերը, մոռանալով, որ իրենց իրավունքներն ավարտվում են այնտեղ, որտեղ սկսվում են այլոց իրավունքները, որի հետևանքով տեղի են ունեցել շահերի բախումներ և այդ պայքարում կարողացել է հաղթել նա, ով ավելի արիեստավարժ և պատրաստված է մոտեցել այդ հարցերին, քանզի իրավացի լինելով հանդերձ, հնարավոր է եղել, որ անձը չի կարողացել լիարժեքորեն պնդել իր իրավունքները, և որի հետևանքով էլ խախտվել են նրա իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Եվ շատ դեպքերում անձինք ինքնուրույն չեն կարողացել պաշտպանել իրենց իրավունքները և օրինական շահերը, քանի որ այդ հարցերի լուծման համար նրանք չեն տիրապետել համապատասխան գիտելիքների և ստիպված են եղել դիմել այլ անձանց այդ հարցերի լուծմանը առավել մասնագիտացված մոտեցում ցուցաբերելու համար: Դրա հետևանքով առաջանում է փաստաբանության ինստիտուտը, որը կոչված է եղել պաշտպանել մարդկանց օրինական շահերը և իրավունքները, վերականգնել նրանց խախտված իրավունքները, ինչպես նաև բոյլ չտալ, որպեսզի խախտվեն և ոտնահարվեն նրանց իրավունքները ու շահերը:

Փաստաբան (աղյուկատ), քառն առաջացել է լատիներենից և նշանակում է «օգնություն կանչել»: Փաստաբանությունը հանդիսանում է հասարակության հնագույն ինստիտուտներից, որն ունի քազմադարյան պատմություն և որը, դարեր ի վեր զարգանալով, եկել և հասել է մինչև մեր օրեր:

Այսօր՝ շուկայական հարաբերությունների զարգացման պայմաններում, կարելի է կտտահարար ասել, որ փաստաբանների աշխատանքում ծանրության կենտրոնը տեղափոխվել է առանձին մարդկանց իրավունքների պաշտպանությունից, հիմնականում՝ քրեական դատավարությունից դեպի քաղաքացիա-իրավական հարաբերություններում ձեռնարկատիրական գործունեության (բիզնեսի) պաշտպանությունը:

Նպատակները և խնդիրները, որոնք ծառացել են փաստաբանների և նրանց պայմանի առջև, որոշվում են արիեստավարժ պաշտպանության օբյեկտիվ անհրաժեշտությամբ քաղաքացիների և իրավաբանական ան-

ձանց նկատմամբ: Այդ պատճառով կարելի է ասել, որ փաստաբանների առջև դրված նպատակները և խնդիրները դնում են ոչ միայն փաստաբաններն, այլ հասարակությունը: Քաղաքացիական հասարակության զարգացումն անհնար է պատկերացնել առանց անկախ և ինքնուրույն փաստաբանության խնդիրության կայացման: Ահա թե ինչու անհրաժշտ է բացահայտել փաստաբանության խնդիրությունը, կայացումը և զարգացումը, գործունեության առանձնահատկությունները, նրա կազմակերպա-իրավական կառուցվածքը, իշվես նաև բնակչությանը իրավաբանական օգնության ցուցաբերման կարգը:

1. Փաստաբանության ծագման և զարգացման պատմությունը

1.1. Փաստաբանության սկզբնադրյուրները

Փաստաբանությունը հանդիսանում է հնագույն խնդիրություններից, որին նախորդել են նահապետական ընտանիքները, որում ընտանիքի ավագը՝ նահապետը, դատարանում պաշտպանում էր իր ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի շահերը և ոչ միայն արյունակցական հարազատներին, այլ նաև ընտանիքի այլ անդամներին: Այստեղից հետևում է, որ նահապետները փաստաբանների առաջին նախնիներից են:

Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների զարգացումից բխեց տարրեր իրավական հարցերով ձեռնարկատերներին խորհրդատվություն տալու անհրաժեշտությունը, նաև դատարանում նրանց շահերի պաշտպանությունը, որի հետևանքով առաջացավ դատական վերահսկիչ՝ փաստաբանի, միջնորդի մասնագիտությունը: Այնուհետև այդ անձինք միավորվում են միջնադարյան համբարային կազմակերպություններում, որոնք գրադիվում էին իրավաբանների ուսուցմամբ և պատրաստմամբ և նրանց շահերի պաշտպանությամբ: Դրա հիման վրա Անգլիայում 14-15-րդ դարերում առաջանում են իրավաբանների ասոցիացիաներ՝ բարիստներ, որոնք գոյություն ունեն մինչև այսօր: Հենց այդ ժամանակ էլ Անգլիայում զարգացում ստացան սոլիստների խնդիրությունը: Եթե բարիստները հանդես էին գալիս դատարանում, ապա սոլիստները հավաքում էին նրա համար անհրաժշտ նյութերը և, բացի դրանից՝ որպես դատական վերահսկիչ, կատարում էին բազմաթիվ իրավական հանձնարարություններ հարկատվության, ապահովագրության և այլ ոլորտներում:

Եվրոպայում 17-18-րդ դարերում զարգացում ստացավ պետական կառավարական փաստաբանության ինստիտուտը: Փաստաբանական պարտականությունները կատարում էին դատարանների կողմից նշանակված և նրանցում կայացած աստիճանավորները: Բայց պետական փաստաբանության գաղափարը չդուռը արժանի զարգացում:

Համբքարտիքյան և պետական կազմակերպությունների պաշտպանության և ներկայացուցությանը փոխարինելու եկավ փաստաբանությունը՝ որպես ինքնակառավարվող անձանց կազմակերպություն՝ պատ մասնագիտությամբ: Այս տեսքով փաստաբանությունն առաջացավ Ֆրանսիայում:

Մինչև 18-րդ դարի կեսերը Ռուսաստանում իրավաբանների պատրաստում չէր իրականացվում, միայն 1755 թվականին հիմնվեց առաջին ոռուսական համալսարանը:

Եկատիրինա II-ի օրոք մշակվեց ծրագիր՝ պետական փաստաբանության ստեղծումը գերմանական օրինակով, բայց այն չընդունվեց: Փաստաբանությունը հայտարարվում էր պետական միջամտություններից անկախ, իրավաբանների ինքնակառավարվող կազմակերպություն, օրենքի տարին և հոգուն համապատասխան, կոչված լինելով քաղաքացիներին ցուցաբերել իրավաբանական օգնություն, մասնավորապես՝ պաշտպանել նրանց շահերը դատարանում:

1.2. Փաստաբանության պատմական զարգացման հիմնական ուղենիշերը՝ Հայաստանում

Հայաստանում փաստաբանության ձևավորման ու զարգացման պատմական գործընթացը պայմանականորեն կարելի է բաժանել մի քանի փուլերի՝ հաշվի առնելով Հայաստանի պետականության տարիները՝ սկսած 1918թ. Հայաստանի առաջին Հանրապետության ժամանակաշրջանից: Այսպես, Հայաստանի առաջին Հանրապետության 1918թ.-ին ձևավորվեց դատական համակարգը: Որպես պաշտպաններ՝ դատարանում բույլատրված էր հասարակական ներկայացուցիչների մասնակցությունը: 1918-1922թթ. կարելի է համարել Հայաստանի փաստաբանության սաղմնավորման փուլ:

1922-1939թթ. Հայաստանում փաստաբանության ինստիտուտի ձևավորման առաջին փուլն է:

1939-1961թթ. Հայաստանում փաստաբանության ձևավորման երկրորդ փուլն է համարվում: 1939թ. օգոստոսի 16-ին «ԽՍՀՄ Ադվոկատուրայի կանոնադրությունը» ԽՍՀՄ Ժողովրդական Կոմիսարների Խորհրդի կողմից հավանության արժանացավ: Այն կարգավորում էր մոտ 8000 փաստաբանի գործունեությունը՝ 191 մլն. բնակչության պայ-

մաններում: Փաստաբանների կողեգիաները եկան փոխարիննելու պաշտպանների կողեգիաներին:

1961-1991թթ. Հայաստանում փաստաբանության ձևավորման երրորդ փուլն է: Հայկական ՍՍՀ Գերագույն Սովետի հինգերորդ գումարման հիմնգերորդ սեսիայի կողմից ընդունված 1961 թ. մարտի 7-ի օրենքով հաստատվեց «Հայկական ՍՍՀ փաստաբանների կանոնադրությունը»:

1979թ. նոյեմբերի 30-ին ընդունվեց «ՍՍՀՄ-ում փաստաբանական ծառայության մասին» ԽՍՀՄ օրենքը: Նշված օրենքի հիման վրա 1980թ. նոյեմբերի 13-ին հաստատվեց ՀՍՍՀ օրենքը «Հայկական ՍՍՀ փաստաբանական ծառայության կանոնադրությունը հաստատելու մասին»: Նոր կանոնադրությունը կատարելագործեց 1961թ. կանոնադրությունը, սակայն ընդհանուր առմամբ կազմակերպական առումով կրկնում էր նախորդը և գործեց մինչև 1991թ., այսինքն՝ մինչև ԽՍՀՄ փլուզումը, իսկ վերոգրվեց հետո շարունակում էր պահպանել իր ուժը ևս 7 տարի՝ մինչև 1998թ.-ին ՀՀ նոր օրենքի ընդունումը:

1998-2005թթ. Հայաստանի փաստաբանության համակարգում իրականացված բարեփոխումները համարվում են Հայաստանում փաստաբանության ձևավորման չորրորդ փուլը, որի հիմքում ընկած էր ՀՀ 1995թ. Սահմանադրության 40, 93 և 116-րդ հոդվածներով Փաստաբանական գործունեության ամրագրումը: 1998թ. հունիսի 18-ին ՀՀ Ազգային Ժողովի կողմից ընդունվեց «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը, որը վավերացվեց ՀՀ նախագահի կողմից հուլիսի 18-ին, լուժարվեց նախկին փաստաբանական կողեգիան, ստեղծվեցին ՀՀ փաստաբանների միությունը և ևս երկու միություն:

2004թ. դեկտեմբերի 14-ին ՀՀ Ազգային Ժողովի կողմից ընդունվեց «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքը: Նոր օրենքի ուժի մեջ մտնելու պահից ուժը կորցրած ճանաչվեց 1998թ. «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը, և 2005թ. աշնանը՝ հոկտեմբերի 27-ին, հիմնադրվեց ՀՀ փաստաբանների պալատը:

2. Փաստաբանի և փաստաբանական գործունեության ընդհանուր բնութագիրը

2.1. Փաստաբանական գործունեության հասկացությունը

Փաստաբանական գործունեության հասկացությունը տրված է «Փաստաբանության մասին» 2004թ. ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածով, որտեղ մասնավորապես նշված է՝ փաստաբանական գործունեությունն իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն ուղղված է իրավաբանա-

կան օգնություն ստացողի հետապնդած օրինական շահերի իրականացմանը՝ օրենքով չարգելված միջոցներով և եղանակներով:

Փաստաբանական գործունեությունը ներառում է՝

1) խորհրդատվությունը, ներառյալ՝ վստահորդմերին խորհրդատվություն տրամադրելը, նրանց իրավունքների և պարտավորությունների, դատական համակարգի՝ վստահորդի իրավունքներին առնչվող գործունեության կազմակցությամբ, փաստաբերի ուսումնասիրումը, իրավաբանական բնույթի այլ փաստաբերի կազմումը.

2) ներկայացուցչությունը, ներառյալ՝ դատական ներկայացուցչությունը.

3) քրեական գործերով պաշտպանությունը:

Վերը նշված հոդվածով նախատեսված է նաև, որ դատական ներկայացուցչությունը կամ քրեական գործերով պաշտպանությունը՝ որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն, իրականացնում է **միայն փաստաբան**:

Ի՞նչ է սա նշանակում: Սա նշանակում է, որ «Փաստաբանության մասին» 2004թ. ՀՀ օրենքով փորձ է արվել որոշակի առումով ներացնել դատարանում հանդես եկող անձանց շրջանակը՝ դրանով իսկ բարձրացնելով փաստաբանների և փաստաբանության ինստիտուտի դերը հասարակության մեջ: Սակայն վերը նշված նորմում առկա են թերություններ, հակասություններ, ինչպես նաև անհասկանալի արտահայտություններ, և օրենսդրի կողմից սահմանված այդ նորմը չի կարող կյանքի կոչվել, քանզի այդ նորմը հակասում է հենց այդ նույն օրենքի 1-ին հոդվածին, որտեղ սահմանված է օրենքի կարգավորման առարկան, որտեղ ասվում է, որ սույն օրենքը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետությունում փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու և փաստաբանների մասնագիտական միավորում կազմակերպելու հիմունքները և այդ գործունեության իրականացման կարգը: Բացի դրանից, նույն դրույթը հակասում է օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, որտեղ ասվում է, որ սույն օրենքով սահմանված կարգը միասնական է և պարտադիր բոլոր **փաստաբանների** համար: Այստեղից հստակ երևում է, որ այդ օնքը տարածվում է միայն փաստաբանների կամ փաստաբան դառնալ ցանկացողների վրա և այն չի կարող տարածվել ոչ փաստաբանների վրա:

Այնուհետև, այն հակասում է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասին, որտեղ սահմանված է, որ քաղաքացիները դատարանում իրենց գործերը կարող են վարել անձանք կամ **իրենց ներկայացուցիչների միջոցով**: Տվյալ դեպքում օրենսդրի կողմից ներկայացուցիչ ասվածը չի նշանակում միայն փաստաբան: Եվ վերջապես այն հակասում է ՀՀ քաղաքացիական դատա-

վարության օրենսգրքի 40-րդ հոդվածին, որտեղ արդեն առավել կոնկրետ նկարագրված է, թե ով է ներկայացուցիչը, ըստ որի՝ դատարանում ներկայացուցիչ կարող է լինել ***ցանկացած քաղաքացի***, որն ունի դատարանում գործը վարելու պատշաճ ձևակերպված լիազորություն ասվածը նշանակում է նոտարական կարգով հաստատված, Վստահորդի կողմից ներկայացուցչին տրված լիազորագիրը: Այս հոդվածով առավել ակնհայտ է դասունքն «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի միջև հակասությունները:

Ինչպես գիտենք, օրենքի նորմերը չեն կարող հակասել օրենսգրքի նորմերին, քանի որ համաձայն «Բրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ կետի՝ օրենսգրքի կարգավորման իրավահարաբերությունների ողբարությունը Հայաստանի Հանրապետության մյուս բոլոր ***օրենքները պետք է համապատասխանեն օրենսգրքին:*** Եվ ինչպես այստեղից երևում է, օրենքի և օրենսգրքի միջև հակասության դեպքում գործում են օրենսգրքի նորմերը: Սակայն օրենսդիրը հաշվի չի առել այդ հանգամանքը և բավարարվել է միայն «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում նման դրույթ նախատեսելով: Այնինչ, վերոնշյալ դրույթը կյանքի կոչելու համար պետք է ոչ միայն օրենքի կարգավորման առարկան ճիշտ ձևակերպել, այլ նաև համապատասխան փոփոխություններ կատարել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում:

Ինչ-որ չափով հասկանալի են օրենսդրի այն նկատառումները, որ դատարանում հանդես գալու այսպես կոչված «մենաշնորհը» պատկանի փաստաբաններին, որն իր հերթին դատական պաշտպանությունը կդարձնի առավել արդյունավետ և արիեստավարժ (արոֆեսիոնալ): Սակայն «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետում առկա է նաև մեկ այլ դրույթ, որը ևս որոշակի առումնվ անհականալի և կարող է բարդություններ առաջացնել: Խոսքը վերաբերում է դատական ներկայացուցչության ***ճեղմարկատիրական նպատակներով*** արտահայտությանը: Դիցուք, թույլատրվի դատարանում հանդես գալ միայն փաստաբաններին, իսկ ոչ ձեռնարկատիրական նպատակներով՝ նաև այլ անձանց, սակայն, ինչպես ենք պատկերացնում դրա իրականացումը: Արդյո՞ք յուրաքանչյուր անգամ դատավորները քաղաքացիական գործը վարույթ ընդունելիս կամ դատաքննության փուլում պետք է ճշտեն՝ արդյո՞ք ներկայացուցիչը դատարանում հանդես է գալիս ձեռնարկատիրական նպատակով, թե ոչ: Բնականարար, ոչ մի խելամիտ մարդ չի ասի, որ ինքը ձեռնարկատիրական նպատակներով է հանդես գալիս դատարանում քաջ գիտակցելով, որ դա նրան կիսումներուի դատաքննությանը մասնակցելու համար: Ներկայացուցիչ կողմից դատարանում կարող է հազար ու մի պատճառ բերվել,

որոնք կվկայեն, որ ներկայացուցչությունը ձեռնարկատիրական նպատակներ չի հետապնդում (ընկեր, բարեկամ, միրուն աշքեր... և այլն):

Օրենսդիրը նախատեսելով այս ամենը՝ պետք է նաև նախանձեր հստակ մեխանիզմներ դրանց իրականացման համար: Հակառակ դեպքում դա կմնա միայն թղթի վրա գրված «քարի կամքի դրսնորում», ինչպես և շատ այլ որիշ օրենքներ, որոնք գրված են «շատ գեղեցիկ», սակայն դրանց իրականացումը պրակտիկորեն անհնար է: Մասնավորապես, տվյալ դեպքում գոնե պետք էր ստեղծել վերահսկողության մի մարմին, որը որոշակիորեն կոնկրետ պահանջներ կներկայացներ պարզելու համար, թե առհասարակ ներկայացուցչությունը ի՞նչ բնույթ ունի (փաստարան, իրավաբան, սովորական քաղաքացի և այլն) և ընդհանրապես, այն ձեռնարկատիրական նպատակ հետապնդում է, թե՞ ոչ:

Ամփոփելով այս ամենը՝ հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք Օրենսդիրը «Փաստարանության մասին» ՀՀ օրենքի վերոնշյալ դրույթը սահմանելիս՝ առաջնորդվել է խելամտության կանխավարկածով, թե՞...

2.2. Ո՞վ է փաստարանը և ո՞վ կարող է լինել փաստարան

Կարող է հարց առաջանալ, թե ո՞վ է փաստարանը, ինչպիսի՞ հատկանիշներով նա պետք է օժտված լինի, ինչպիսի՞ խնդիրներ են դրված այդ մասնագիտության առջև, ինչո՞ւն է փաստարանության սոցիալական արժեքը և գործառույթը (Փունկցիան): Թվում է, թե բավականին հեշտ հարցեր են և ասես պատասխաններն ել ակնհայտ են, սակայն իրականում դա ամենին ել այդպես չէ:

Փաստարան է համարվում այն անձը, որը ստացել է փաստարանական գործունեություն իրականացնելու արտոնագիր, փաստարանների պալատի անդամ է և տվել է երրում: Փաստարանը համարվում է իրավական հարցերով անկախ խորհրդատու: Փաստարանը աջակցում է հասարակության մեջ իրավունքի գերակայության ամրապնդմանը, իրականացնում է օրինականության քարոզություն՝ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները հարգելու և միջազգային հանրաճանաչ նորմերն ամրապնդելու ուղղությամբ: Փաստարանն իր գործունեությունն իրականացնելիս անկախ է, դեկավարվում է միայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով, փաստարանի վարքագծի կանոնագրքով և փաստարանների պալատի կանոնադրությամբ: Արգելվում է պետության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնատար անձանց, կուսակցությունների և հասարակական միավորումների, զանգվածային լրատվության միջոցների միջամտությունը փաստարանական գործունեությանը:

Փաստաբան լինելու համար անձը պետք է ունենա փաստաբանական գործունեության արտոնագիր, որը ստանալու համար նա պետք է բավարարի ներկայացվող որոշակի պահանջների: Փաստաբանական գործունեության արտոնագիր կարող է ստանալ այն անձը, որն ունի բարձրագույն իրավաբանական կրթություն կամ իրավաբանի մասնագիտությամբ գիտական աստիճան և իրավաբանի մասնագիտությամբ առնվազն երկու տարվա աշխատանքային ստաժ, հանձնել է որակավորման քննություն և ստացել համապատասխան վկայագիր:

Սակայն օրենսդիրը «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանել է փաստաբանական գործունեության արտոնագիր տրամադրելու կարգը, ըստ որի՝ փաստաբանական գործունեության արտոնագիր ստանալու համար հավակնորդը փաստաբանների պալատ է ներկայացնում դիմում՝ **փաստաբանների պալատի անդամագրվելու խնդրանքով**, որին կցվում է որակավորման հանձնաժողովի տված վկայագրի պատճենը: Ինչպես նաև նույն օրենքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որտեղ սահմանվում է, թե ով է փաստաբանը, հստակ երևում է օրենսդրական պարտադիր այն պահանջն առ այն, որ փաստաբանը պետք է լինի **փաստաբանների պալատի անդամագրվելու խնդրանքով**:

Փաստաբանների պալատը փաստաբանների մասնագիտական անկախ, ինքնակառավարվող իրավաբանական անձ է: Այսինքն, այն որոշակի կոնկրետ նպատակներ հետապնդող անձանց միավորում է: Եթե փաստաբանների պալատը միավորում է, իսկ փաստաբան դառնալու, ինչպես նաև փաստաբանական գործունեության արտոնագիր ստանալու համար օրենսդրական պարտադիր պահանջ է ներկայացված այդ միավորմանը անդամակցելու համար, ապա այստեղ հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի վերոնշյալ դրույթները (հոդվածներ 17 և 29) չեն հակասում ՀՀ Սահմանադրության 28-րդ հոդվածի 4-րդ մասին, ըստ որի՝ մարդուն չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ կուսակցության կամ միավորման:

Կարծում ենք՝ այստեղ կա լուրջ հակասություն օրենքի և Սահմանադրության միջև, քանի որ, եթե անձը ումի իրավաբանի մասնագիտությամբ բարձրագույն կրթություն, համապատասխան աշխատանքային ստաժ, ինչպես նաև համապատասխան վկայագիր ստանալու համար հանձնել է որակավորման քննությունը, ապա միանգանայն ավելորդ է անձին հարկադրել լինելու փաստաբանների պալատի անդամ, քանի որ այն անձին որևէ կրթական կամ մասնագիտական ցենզ չի տալիս, այլ ընդհակառակը՝ սահմանում է որոշակի պարտավորություններ նրանց համար (անդամավճարներ, ժողովներին մասնակցություն և այլն):

Անձը, որոշակի անձնական քմահաճույքներից ելնելով, կարող է չշանկանա լինել փաստաբանների պալատի անդամ, սակայն բավարարել փաստաբան լինելու համար առաջադրված բոլոր պահանջները, ի՞նչ է՝ այս դեպքում անձը պետք է գրկվի՝ փաստաբան դառնալու իրավունքից. մեր կարծիքով, դա այնքան էլ արդարացի չէ: Կարելի է անալոգիայով այսպիսի օրինակ բերել, ենթադրենք, անձը բժիշկ է և ցանկանում է նաև վիրահատուրուններ կատարել, ի՞նչ է՝ նա պարտադիր պետք է դառնա վիրաբույժների միության անդա՞մ, որպեսզի նրան թույլատրեն մուտք գործել վիրահատարան: Կարծում ենք՝ սա այդքան էլ տրամարանական չէ:

Մեր կարծիքով, կարելի է պալատին անդամագրվելու պարտադիր լինելու սկզբունքը փոխարինել կամավորության սկզբունքով, որն իրավաբանական տեսանկյունից առավել ճիշտ կլինի, իսկ փաստաբանների պալատը դրանից շատ չի տուժի: Կարելի է օրենքով ոչ թե պարտադրանքի մեխանիզմներ կիրառել, այլ խրախուսման. տվյալ դեպքում կարելի է օրենսդրությամբ խրախուսել փաստաբանների պալատին անդամակցությունը, որը փաստաբանի մոտ շահագրգուժածություն կառաջացնի այդ պալատին անդամագրվելու համար:

2.3. Փաստաբանների անկախությունը և նրանց փոխարարելությունները պետության և նրա մարմինների միջն

Պետությունից անկախ փաստաբանության ինստիտուտի գործունեությունը ցույց է տալիս, որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց որակյալ իրավաբանական օգնության ցուցաբերումը առնչվում է ոչ միայն վերոնշյալ անձանց անձնական շահերին, այլ նաև պետության հանրային շահերին և ամբողջ հասարակությանը:

Անձնագիսավոր կրիտերիաներից մեկը քաղաքակիրք, դեմքրատական, իրավական պետության տարրերումն է ավտորիտար քաղաքական ռեժիմից կամ նոր ազատված այդպիսի ռեժիմի երկրներից, ու հանդիսանում է փաստաբանության և փաստաբանական գործունեության հանդեպ հարգալից վերաբերմունքը:

Սակայն բոլոր այդ վերոնշյալներից չի հետևում, որ պետության և փաստաբանության նպատակներն իրար հակասական են: Դատական գործընթացը, հատկապես քրեական գործերը, անհնար է պատկերացնել առանց փաստաբանի, որովհետև նրանք կարծես թե կանգնած են անձի և պետության միջև, ում անունից իրականացվում են մեղադրանքները և այլ պահանջներ մեղադրյալների հանդեպ: Այստեղից հետևում է, որ պետությունը ուղղակիորեն հետաքրքրված է փաստաբանների որակական և արհեստավարժ (պրոֆեսիոնալ) գործունեությունում:

յամբ: Հետևաբար, փաստաբանությունը, լինելով պետությունից տարածատված, հասարակության և պետության տեսանկյունից, այնուամենայնիվ կատարում է որոշակի գործառույթներ:

Մեր երկրում փաստաբանության և փաստաբանական գործունեության վարկը դեռ այնքան էլ բարձր չէ, ինչպես լայն հասարակության աշբերում, այնպես էլ իրավապահպան մարմիններում աշխատողների մեջ:

Նախնական քննության մարմինների և դատարանի կողմից փաստաբանական գործունեությունը և փաստաբանը չի ընդունվում պատշաճ կերպով. համարվում է, որ նա ոչ թե օգնում է ամբաստանայալն կամ մեղադրյալին, այլ խանգարող հանգամանք է հանդիսանում իրավապահպան մարմինների և դատարանի համար: Նեզատիվ վերաբերմունքը բարեխիղճ փաստաբանի գործունեության հանդեպ հատկապես տարածվում է ոչ կոմպետենտ, ոչ պրոֆեսիոնալ հետաքննիչների և քննիչների շարքերում, որոնք չեն կարողանում իրականացնել որակյալ հետաքննություն: Այդպիսի քննիչները և հետաքննիչները կարծում են, որ փաստաբանը «խանգարում է քննությանը», հանդիսանում է «հանցագործների ինտելեկտուալ աջակիցը»: Եթե փաստաբանը վարում է ակտիվ, պրինցիպիալ, անզիջում պաշտպանություն՝ փշրելով «արիեստական» ստեղծված մեղադրանքները, ապա ոչ կոմպետենտ և անբարեխիղճ հետաքննիչներն ու քննիչները փորձում են նրան կոտրել: Այդ նպատակով լավում են հեռախոսները, կազմակերպվում են պրովլկացիաներ, փորձեր են ձեռնարկվում փաստաբանին դարձնել վկա, որպեսզի «հանեն նրան խաղից»:

«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի (փաստաբանի իրավական պաշտպանությունը) համաձայն. «Փաստաբանը, նրա ընտանիքի անդամները և նրանց գույքը գտնվում են պետության պաշտպանության ներքո:

Պետական իրավասու մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել փաստաբանի պաշտպանության համար անհրաժեշտ՝ օրենքով սահմանված միջոցներ, եթե իր մասնագիտական պարտականությունների կատարման հետ կապված՝ նրան կամ նրա ընտանիքի անդամներին սպառնացել են ֆիզիկական բռնությամբ, գույքի ոչնչացմամբ կամ այլ անօրինական գործողություններով:

Փաստաբանին ձերբակալելու կամ կալանավորելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինն այդ մասին անհապաղ տեղեկացնում է փաստաբանների պալատի նախագահին»: Այս հոդվածից հստակ երևում է, որ պետությունը որոշակի առումով իր վրա է վերցրել փաստաբանների իրավական պաշտպանությունը:

Համաձայն «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ (Փաստաբանությունը և պետությունը), փաստաբանությունը

փաստաբանների մասնագիտական միավորում է, որը, հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության հնատիտուտ, չի մտնում պետական և տեղական ինքնակառակարման մարմինների համակարգի մեջ: Սակայն իրականում, թե օրենքներում և թե պրակտիկայում առկա են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք բույլ են տալիս ենթադրելու, որ վերոնշյալ դրույքը իրականում այդքան էլ չի համապատասխանում իրականությանը:

Առաջին հանգամանքը, որը բույլ է տալիս ենթադրելու, որ պետությունը միջամտում է փաստաբանական գործունեությանը, դա «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 47-րդ հոդվածի 4-րդ մասն է, ըստ որի՝ փաստաբանների պալատի հիմնադիր ընդիհանուր ժողովը հրավիրում է Հայաստանի Հանրապետության **արդարադատության նախարարը**, որը ժողովը փարում է մինչև փաստաբանների պալատի նախագահի ընտրվելը: Բավականին անհասկանալի և անտրամաբանական է օրենսդրի վերոնշյալ դրույքը, որը գործադիր իշխանության մարմնի ներկայացուցչին՝ արդարադատության նախարարին, լիազորում է փաստաբանների պալատի հիմնադիր ընդիհանուր ժողովի հրավիրումը: «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքն ընդունելիս առաջարկներ են եղել, որ փաստաբանների պալատի հիմնադիր ընդիհանուր ժողովը հրավիրի տարիքով ավագ փաստաբանը, որը շատ մարմիններում ընդունված տարրերակ է, որը կիրառվում է նաև Ազգային ժողովում, որտեղ նորմնտիր խարիրդարանի առաջին նիստը հրավիրում և վարում է տարիքով ավագ պատգամավորը:

Հաջորդ մտահոգիչ հանգամանքն այն է, որ փաստաբանների պալատի շենքը պետության կողմից նրանց տրամադրված է անհատույց օգտագործման իրավունքով. դա նշանակում է, որ փաստաբանների պալատը չունի իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող շենք, և եթե փաստաբանների պալատի գործելակերպը, այսպես ասած, դուր չզա պետությանը, ապա վերջինս կարող է նրան գրկել այդ շենքից՝ փաստաբանների պալատին գցելով ծանր կացության մեջ: Պետությունը, փաստաբանության հնատիտուտի զարգացումը խրախուսելու և իր բարի կամքի դրսորումը ցուցաբերելու համար, պետք է գոնե այդ շենքը ոչ թե սեփականության իրավունքի մի նաև միայն տրամադրեր պալատին, այլ այն նվիրաբերեր փաստաբանների պալատին:

Հաջորդ մտահոգիչ հանգամանքն այն է, որ մեր իրականության մեջ առկա են, այսպես կոչված, «միջնորդ փաստաբաններ», որոնք համագործակցում են դատավորների հետ և միջնորդ են հանդիսանում դատավորի և հայցվորի կամ պատասխանողի միջև: Կան փաստաբաններ և փաստաբանական գրասենյակներ, որոնք տեղակայված են դատարանների շենքերում, որը նույնպես, ըստ մեզ, անթույլատրելի է,

քանի որ հասարակության մեջ գոյություն ունի այսպիսի արտահայտություն «դատարանի փաստարան» և նրանց կարծիքով դա ավելի լուրջ կառույց է և նրանք ավելի արդյունավետ կարող են իրականացնել իրենց իրավունքների պաշտպանությունը, քան «առվորական» փաստարանները կամ իրավաբանները:

Պետք է նշել նաև մի շատ կարևոր դրական հանգամանք, որը տեղի է ունեցել պետության և փաստարանության, ինչպես նաև նարդու իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանության ոլորտում: Ինչպես գիտենք, 1995թ. Սահմանադրության 93-րդ հոդվածով նախատեսված էր, որ օրինական ուժի մեջ նոտած վճիռները, դատավճիռները և որոշումները վճռաբեկ դատարանում վերանայվում են գլխավոր դատախազի, նրա տեղակալների կամ **հասուն արտօնագիր ունեցող և վճռաբեկ դատարանում գրանցված փաստարանների** բողոքի հիման վրա:

Սակայն միանգամայն ավելորդ էր հասուն արտօնագիր ունեցող և վճռաբեկ դատարանում գրանցված փաստարանների ինստիտուտը, որը լրացուցիչ անգամ խոչընդոտ էր հանդիսանում մարդկանց համար իրենց իրավունքների լիարժեք պաշտպանության տեսանկյունից: Բավականին անհասկանալի էր նաև վճռաբեկ դատարանում գրանցված լինելու հանգամանքը: Եթե փաստարանությունը անկախ է պետությունից, ապա ինչո՞ւ փաստարանը պետք է գրանցված լինի վճռաբեկ դատարանում, որը պետական իշխանության մի մասն է կազմում:

Բարեբախտաբար, 2005թ. սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում ապասահմանադրականացվեց վերոնշյալ դրույթը, որի հիման վրա էլ «Փաստարանության մասին» ՀՀ օրենքում կատարվեցին համապատասխան փոփոխություններ և վերացվեց այդ ավելորդ ինստիտուտը: Ինչպես գիտենք, Հայաստանի Հանրապետությունում դատավարությունը իրականացվում է կողմերի իրավահավասարության և ազատ մրցակցության սկզբունքի հիման վրա: Սակայն Հայաստանում գործում է, այսպես կոչված, խառը մրցակցային սկզբունքը, ըստ որի՝ դատավարության մի փուլում կողմերից մեկը օժտված է ավելի շատ իրավունքներով և լիազորություններով, քան մյուս կողմը, սակայն դատավարության հաջորդ փուլում նրանք մրցակցում են կողմերի իրավահավասարության հիման վրա:

Այսպես, քրեական գործերով նախական քննության փուլում պաշտպանն ունի ավելի նվազ իրավունքներ և լիազորություններ, քան վարույթն իրականացնող պաշտոնատար անձը: Օրինակ՝ փաստարանը ինքնուրույն չի կարող այնպիսի ապացույցներ ձեռք բերել, որոնք առնչվում են անձանց սահմանադրական իրավունքների սահմանափակմանը (հետախոսային խոսակցությունների լսում, բնակարանի խուզարկություն և այլն): Սակայն արդեն դատաքննության փուլում կողմերը մրցակցում են իրավահավասարության սկզբունքի հիման վրա:

Կարելի է ասել, որ ընդհանուր առմամբ քրեական գործերով վարույթն իրականացնող պետական պաշտոնատար անձինք ունեն առավել լայն իրավասուրյուններ և լիազորություններ, քան պաշտպանները:

Վատահորեն կարելի է փաստել, որ պետական մարմիններից գերծ և անկախ փաստաբանության ինստիտուտը ավելի մեծ հնարավորություններ ունի զարգանալու համար: Ոչ մի դեմոկրատական և զարգացած երկրում հնարավոր չէ պատկերացնել փաստաբանության ինստիտուտի կայացումը առանց անկախ և պետական մարմինների ազդեցություններից գերծ պայմաններում:

2.4. Հանրային պաշտպանությունը և հանրային պաշտպանի գրասենյակը

Հանրային պաշտպանությունը և հանրային պաշտպանի գրասենյակը նորամուծություն է հայկական փաստաբանական ինստիտուտում: Նախկինում «Փաստաբանական գործունեության մասին» 1998 թ. ՀՀ օրենքով նման ինստիտուտ նախատեսված չէ: Այն միայն սահմանվեց «Փաստաբանության մասին» 2004թ. ՀՀ նոր օրենքով: Հանրային պաշտպանությունը տրամադրվող անվճար իրավաբանական օգնություն է:

Պետությունը երաշխավորում է անվճար իրավաբանական օգնությունը քրեական գործերով՝ Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված կարգով, համաձայն որի՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է որոշում կայացնել կասկածյալին կամ մեղադրյալին անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու մասին՝ ենթադրությամբ նրա գույքային դրությունից և նախատեսված դեպքերում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով և հետևյալ դեպքերում:

1) այլմենություն գանձման վերաբերյալ գործերով,

2) խեղման կամ առողջությանն այլ վճաս պատճառելու, ինչպես նաև կերակրողի մահվան հետևանքով պատճառված վնասի փոխառությանն վերաբերյալ գործերում:

Անվճար իրավաբանական օգնությունն ապահովում է փաստաբանների պայտար պետության հաշվին: Անվճար իրավաբանական օգնություն կարող է ցույց տրվել նաև փաստաբանի նախաձեռնությամբ:

Հանրային պաշտպանությունն իրականացվում է հանրային պաշտպանի գրասենյակի միջոցով: Հանրային պաշտպանի գրասենյակը փաստաբանների պայտար կազմում գործող կառուցվածքային ստորաբաժանում է, որը կազմված է հանրային պաշտպանի գրասեն-

յակի ղեկավարից և հանրային պաշտպաններից: Հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարին ընտրում է փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովը՝ առնվազն տասը տարվա փաստաբանական ստած ունեցող անդամների կազմից փակ գաղտնի քվեարկությամբ՝ չորս տարի ժամկետով, բայց ոչ ավելի, քան երկու անգամ անընդեմ:

Հանրային պաշտպան է համարվում հանրային պաշտպանի գրասենյակում աշխատող փաստաբանը, որը գործում է հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարի ներկայացմամբ՝ պալատի նախագահի հետ կնքած աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա:

Հանրային պաշտպանների աշխատանքը փոխհասուցվում է պետական բյուջեից: Փաստաբանների պալատին պետական բյուջեից փոխհասուցվող գումարի չափը որոշվում է հանրային պաշտպանի ամսական աշխատանքի դիմաց Երևան քաղաքի համայնքի դատախազի համար օրենքով սահմանված աշխատանքային մեկ ամսվա վարձատրությանը համարժեք գումարի չափով:

Վերջարան

Վերջին տարիներին Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումները, ինչպես նաև շուկայական տնտեսության անցումը, սահմանադրական նոր բարեփոխումները, քրեական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերը իրական նախապայմաններ ստեղծեցին քաղաքացիների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության, դրա ապահովման ուղղված երաշխիքների ամրապնդման համար:

Սահմանադրության մեջ ամրագրված փաստաբանական օգնություն ստանալու և պաշտպան ունենալու իրավունքներն անհրաժեշտություն առաջացրեցին կատարելագործելու կասկածյալին, մեղադրյալին փաստաբանական օգնություն ապահովող քրեադատավարական նորմերը, իսկ քրեական դատավարության օրենսգրքում հոչակած մրցակցության սկզբունքը կասկածյալի և մեղադրյալի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության գործում առավել վառ ընդգծեց փաստաբանի դերը:

Փաստաբանի գործունեության մեջ գրյուրյուն ունեն բազմաթիվ նյուաններ, տարատեսակ հնարքներ, տեխնոլոգիաներ և մեթոդներ՝ իր այցելուի շահերը պաշտպանելու համար: Այդ մեթոդները փաստաբանները յուրացնում են տարիների ընթացքում և ձեռք բերված փորձով:

Վերը նշված իրողությունների հիման վրա կարելի է եզրահանգել, որ փաստաբանությունը մի առնձնահատուկ, հստակ դասակարգման

Հենքարկվող հասարակական ինստիտուտ է, որն իր մեջ ներառում է արհեստավարժ, հասարակական, կրոնական, կորպորատիվ, և նման այլ կազմակերպությունների գծերը: Նրա գործունեությունը, անկանոնակած, պահանջում է հատուկ նորմատիվային կարգավորումներ, հաշվի առնելով արհեստավարժ օրինապահ գործունեության առանձնահատկությունները:

Տեղի ունեցած քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և հասկապես իրավական վերափոխումները՝ սահմանադրական բարեփոխումները, ինչպես նաև գործող քրեական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերը, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ նոր օրենքը, կարող են պարարտ հող հանդիսանալ փաստաբանական ինստիտուտի կայացման և զարգացման գործում, որը մերժում է այն կարծիքները, որ Հայաստանի Հանրապետությունում չի զարգանում փաստաբանական ինստիտուտը: Եվ, վերջապես, վստահորեն կարելի է ասել, որ մեր երկրում փաստաբանության ինստիտուտի զարգացման և հետագա առաջխաղացման համար ընդհանուր առնամբ ստեղծված են բոլոր այն անհրաժեշտ նախադրյալները, որոնք հիմք են հանդիսանում այդ ինստիտուտի զարգացման և հետագա առաջխաղացման համար՝ հաշվի առնելով նաև ոլորտում առկա թերություններն ու բացթողումները, ինչպես նաև դրանց վերացման ձևերն ու ուղիները:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Պաշտպանի դատավարական վիճակը նախնական քննության փուլում, Հ. Հ. Դուկայան, Երևան, 2001
2. Адвокатская деятельность, Учебно-практическое пособие, В. Н. Буробина, Москва, 2001
3. Адвокатура, Учебное пособие, Е. М. Смирнова, Санкт-Петербург, 2002

Նորմատիվ իրավական ակտեր

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն
2. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրը
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրը
4. «Փաստաբանության մասին» 2004թ. ՀՀ օրենք
5. «Փաստաբանական գործունեության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենք
6. «Իրավական ակտերի մասին» 2002թ. ՀՀ օրենք

ԴԱՅԿ ԿԱՐՍՊԵՏՅԱՆ

Ներածություն

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «մարդու, նրա արժանապատվությունը, իմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու իմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան...»:

Պետությունը, մարդու իրավունքներն ու ազատությունները հոչակելով որպես բարձրագույն արժեքներ, սահմանադրութեն ամրագրել է նաև դրանք արդյունավետորեն պաշտպանելու որոշակի մեխանիզմներ: ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ «յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք: Օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավաբանական օգնությունը ցույց է տրվում պետական միջոցների հաշվին:

Յուրաքանչյուր ոք ունի ձերքակալման, խափանման միջոցի ընտրման կամ մեղադրանքի առաջադրման պահից իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու իրավունք:

Նշվածները Սահմանադրության այն նորմերից են, որոնք հիմք են հանդիսացել մարդու իրավունքների պաշտպանության այնպիսի մեխանիզմներից մեկի գոյության հաճար, ինչպիսին փաստաբանությունն է: Փաստաբանությունը ներկայումս մեծ դեր է կատարում մարդու իրավունքները պաշտպանելու՝ պետության պարտականությունը իրականացնելու գործում:

Փաստաբանության ինստիտուտի տեղը պետական մարմինների համակարգում, նրա դերը մարդու իրավունքների պաշտպանության և քաղաքացիական հասարակության կառուցման գործում պարզ են դառնում «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի¹ (այսուհետև՝ Օրենք) հատկապես հետևյալ հոդվածներից:

«Փաստաբանությունը փաստաբանների մասնագիտական միավորում է, որը, հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, չի մտնում պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի մեջ:

Փաստաբանությունը գործում է անկախության, օրինապահության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահակասարության սկզբունքների հիման վրա» (Օրենքի հոդված 3):

¹ Հնդունվել է 2004թ. դեկտեմբերի 14-ին

«...Փաստաբանն աջակցում է հասարակության մեջ իրավունքի գերակայության ամրապնդմանը, իրականացնում է օրինականության քարոզություն՝ նարու իրավունքներն ու ազատությունները հարգելու և միջազգային հանրաճանաչ նորմերը ամրապնդելու ուղղությամբ...» (Օրենքի հոդված 17, մաս 2-րդ):

Ավածից պարզ է դառնում, որ ՀՀ-ում իրավական պետության և քաղաքացիական հասարակության կայացման համար մեծ դերակատարում պետք է ունենա փաստաբանական գործունեությունը, ուստի սույն աշխատությունում կանդրադառնանք ՀՀ-ում փաստաբանության ինստիտուտի իրավական հիմքերին, կազմավորման ու գործունեության կարգին, փաստաբանի իրավունքներին, պարտականություններին, պատասխանատվությանը, փաստաբանությանը առնչվող այլ հարցերին, կշեշտենք ՀՀ-ում փաստաբանական գործունեության ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական կողմերը, առաջ կքաշենք հիմնախնդիրների լուծման, մեր կարծիքով, առավել ճիշտ տարրերակները:

Նկարագրական նաս

1. *Փաստաբանություն: Հասկացությունը և գործունեության ուղղությունները*

Փաստաբանական գործունեությունն իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որի ուրիշական է իրավաբանական օգնություն ստացողի հետապնդած օրինական շահերի իրականացմանը՝ օրենքով չարգելած միջոցներով ու եղանակներով:

Փաստաբանական գործունեությունը ներառում է՝

1. խորհրդատվությունը, ներառյալ՝ Վստահորդմերին խորհրդատվություն տրամադրելը, նրանց իրավունքների և պարտավորությունների, դատական համակարգի՝ Վստահորդի իրավունքներին առնչվող գործունեության կապակցությամբ, փաստաբորդերի ուսումնասիրումը, իրավաբանական բնույթի այլ փաստաբորդերի կազմումը.
2. ներկայացուցությունը, ներառյալ՝ դատական ներկայացուցությունը.
3. քրեական գործերով պաշտպանությունը:

Ընդ որում դատական ներկայացուցությունը կամ քրեական գործերով պաշտպանությունը՝ որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն, իրականացնում է միայն փաստաբանը... (Օրենքի հոդված 5):

Պարզ է դառնում, որ իրավաբանական խորհրդատվությունը, չնայած հանդիսանալով փաստաբանական գործունեության հիմնական

ուղղություններից մեկը, այնուամենայնիվ, կարող է իրականացվել նաև ոչ փաստաբանների կողմից: Դա, մեր կարծիքով, ճիշտ է և արդյունավետ, քանի որ.

1. Դա հնարավորություն է տալիս ոչ փաստաբաններին (դրանք շատ հաճախ իրավաբան-ուսանողներն են), մատուցելով իրավաբանական խորհրդատվություն, կազմելով տարրեր բնույթի իրավաբանական փաստաթղթեր, ճեռք բերել գործնական գիտելիքներ, ինչը հեշտացնում է փաստաբանի արհեստավարժ որակներ ճեռք բերելով գործնքացը,

2. Դրա շնորհիվ ընդլայնվում է խորհրդատվություն ստացող անձանց շրջանակը, քանի որ ներկայումս ՀՀ-ում գործում են զանազան հասարակական կազմակերպություններ, որոնք մատուցում են անվճար խորհրդատվություն, իսկ փաստաբանական գործունեությունը առաջին հերթին շահույթ ստանալու նպատակ է հետապնդում, ինչն էլ դժվարեցնում է անապահով անձանց իրավաբանական օգնությունը փաստաբանից ստանալու հնարավորությունը,

3. այդ հանգամանքը փաստաբաններին շատ հաճախ ազատում է ավելորդ ծանրաբեռնվածությունից և նրանց հնարավորություն է տալիս շշեղվել իրենց հիմնական ու բարդ գործերից, իսկ իրավաբանական օգնության տրամադրումը նրանց փոխարեն կարող են իրականացնել նաև փաստաբանի օգնականները և փորձնակները:

Դատական ներկայացուցչությունը փաստաբանական գործունեության բերելս ամենատարածված ուղղությունն է, ուստի՝ ամենակարևորներից մեկը:

Դատարանում որպես ներկայացուցիչ կարող են լինել հետևյալ անձինք՝

- փաստաբանները թե՛ հասարակական հիմունքներով, թե՛ վճարովի գործունեություն իրականացնելիս,
- աշխատանքային հարաբերությունների մեջ գտնվող և ի շահ գործառուի գործող անձինք,
- ցանկացած անձ, ով դատական ներկայացուցչություն է իրականացնում ոչ որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն: Դատական ներկայացուցչության իրավական հարցերը կարգավորվում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով:

Քրեական գործերով պաշտպանությունը փաստաբանների բերելս ամենասպատասխանատու գործունեության ուղղությունն է: Օրենքի 5-րդ հոդվածը ամրագրում է, որ պաշտպան կարող է լինել ցանկացած անձ, ով քրեական գործերով պաշտպանությունն իրականացնում է ոչ որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն: Օրենքի այս նորմը հակասում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 1-ին

մասին, որտեղ ամրագրված է, որ պաշտպան է այն փաստաբանը, որը քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացնում է կասկածյալի կամ մեղադրյալի օրինական շահերը և նրան ցոյց է տալիս իրավաբանական օգնություն՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ միևնույն մարմնի նոր ընդունած իրավական ակտը չպետք է հակասի նախկինում ընդունված և ուժի մեջ մտած հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերին: Միևնույն մարմնի ընդունած հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերի միջև հակասությունների դեպքում գործում են ավելի վաղ ուժի մեջ մտած իրավական ակտի նորմերը:

Քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը ուժի մեջ է մտել ավելի վաղ (1999թ. հունվարի 12), քանի «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքը (2005թ. հունվարի 22), ապա գործում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նորմը:

Ուստի, քրեական գործերով պաշտպան կարող է լինել միայն փաստաբանը: Հարցի նման կարգավորումը, մեր կարծիքով, ճիշտ է, քանի որ քրեական գործերով պաշտպանությունը այն ոլորտն է, որը, եթե կատարվում է, պետք է կատարվի իր գործին գիտակ, բարոյական հատկանիշներով օժտված անձը, այլ ոչ թե յուրաքանչյուրը, ով ցանկանում է իր ուժները փորձել որպես պաշտպան և պաշտպանյալի ճակատագրի հաշվին կուտակել փորձ:

Բացի այդ պաշտպանությունը որպես ճեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելը թույլատրվում է միայն փաստաբանին, սակայն հաշվի չի առնվում այն հանգամանքը, որ յուրաքանչյուր անձ կարող է իրականացնել պաշտպանություն վճարովի հիմունքներով, սակայն պայմանավորվածությունը ձեռք բերել բանավոր, ինչը չի դիտվի ճեռնարկատիրական գործունեություն: Փաստորեն, այս դեպքում փաստաբան լինել կամ չլինելը գրեթե ոչ մի բան չի փոխում, ուղղակի մեծ վճառ է հասցվում փաստաբանական ինստիտուտի զարգացմանը և դատարանում քրեական գործերով մրցակցության սկզբունքի արդյունավետ կիրառմանը¹:

Փաստորեն, փաստաբանական բոլոր ուղղություններն ել ունեն բացառիկ նշանակություն իրավական պետություն և քաղաքացիական

¹ Ի դեպք, նույն հիմնախնդիրը առկա է նաև դատական ներկայացուցության ժամանակ, սակայն առավել ցայտուն արտահայտված չէ: Բացի այդ, դատական ներկայացուցությունը միայն փաստաբաններին վերապահելը այժմ ժամանակավեճք է, քանի որ ներկային փաստաբանները ֆիզիկապես ի վիճակի չեն լին արդյունավետորեն իրականացնել դատական ներկայացուցության գործառությը ՀՀ ողջ տարածքում ու բոլոր գործերով:

հասարակություն կառուցելու գործում: Մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, քաղաքացիական և քրեական դատավարությունների սկզբունքների պահպանությունը անհնար կլինեն առանց փաստաբանական արդյունավետ գործունեության:

2. Փաստաբանի իրավական կարգավիճակը

«Փաստաբան է համարվում այն անձը, որը սույն օրենքով սահմանված կարգով ստացել է փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու արտոնագիր, փաստաբանների պալատի անդամ է և տվել է երդում: Փաստաբանը համարվում է իրավական հարցերով անկախ խորհրդատու» (Օրենքի հոդված 17, մաս 1-ին):

Փաստաբանի իրավական կարգավիճակը ներառում է փաստաբանի իրավունքներն ու պարտականությունները ու նրա պատասխանատվությունը, ինչպես նաև նրա անկախությունը, անձեռմխելիությունը և դրանք ապահովող երաշխիքները:

Փաստաբանի հիմնական իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանված են Օրենքի 18-րդ և 19-րդ հոդվածներում:

Օրենքի 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ «քաղաքացիական և քրեական դատավարությունում, ինչպես նաև վարչական իրավաբանությունների վերաբերյալ վարույթում որպես վստահորդի ներկայացուցիչ կամ պաշտպան մասնակցող փաստաբանի իրավունքները սահմանվում են օրենքով:

Փաստաբանը մասնավորապես իրավունք ունի՝

- 1) ՀՀ քաղաքացիական և քրեական դատավարության օրենսգրքերով սահմանված կարգով ներկայացնելու կամ պաշտպաններու ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց շահերը, ինչպես նաև ներկայացնելու վստահորդի շահերը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, ոչ պետական մարմիններում և կազմակերպություններում,
- 2) օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերելու և ներկայացնելու վստահորդի շահերից բխող ապացույցներ,
- 3) դիմելու պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ կամ կազմակերպություններ՝ իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար անհրաժեշտ փաստարդեր ստանալու պահանջով: Նշված մարմիններն ու կազմակերպությունները պարտավոր են օրենսդրությամբ սահմանված կարգով փաստաբանին տրամադրել պահանջվող փաստարդերը կամ դրանց պատճենները,

- 4) համաձայնության դեպքում գրավոր հարցման ենթարկելու անձանց, ովքեր, ենթադրվում է, որ տիրապետում են զործին վերաբերող տեղեկատվությանը, որով փաստաբանն իրավաբանական օգնություն է ցույց տալիս,
- 5) պայմանագրային հիմունքներով մասնագետներ ներգրավելու՝ իրավաբանական օգնություն ցույց տալու հետ կապված այլ մասնագիտական գիտելիքներ պահանջող հարցեր պարզաբանելու համար:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքի 73-րդ հոդվածը, սահմանելով պաշտպանի իրավունքներն ու պարտականությունները, միշտ շարք դատավարական իրավունքներից բացի, ամրագրում է, որ պաշտպանն իրավունք ունի քրեական գործերով ձեռք բերել նյութեր, դրանք ներկայացնել քրեական գործին կցելու և հետազոտելու համար, ինչպես նաև պաշտպանն իրավունք ունի հարցման ենթարկել մասնավոր անձանց, ինչպես նաև տարբեր կազմակերպություններից պահանջել տեղեկանքներ, բնուրագրեր և այլ փաստարդեր, եթե դրանք չեն պարունակում պետական կամ ծառայողական գաղտնիք: Վերջիններս պարտավոր են սահմանված կարգով տրամադրել այդ փաստարդերը կամ դրանց պատճենները:

Այս իրավունքները երաշխիք են հանդիսանում փաստաբանի գործունեությունը արդյունավետ կազմակերպելու համար: Փաստաբանը հնարավորություն է ստանում թե՛ քրեական, թե՛ քաղաքացիական գործերով ձեռք բերելու ապացույցներ, որոնք կարող են կանխորոշել գործի ելքը: Այս իրավունքները կոչված են նաև մրցակցության սկզբունքի ապահովմանը՝ հնարավորություն տալով փաստաբանին, չսահմանափակվելով հակառակ կողմից ու դատարանի ձեռք բերված ապացույցներով, ինքնուրույն իրականացնել հետազոտություններ, կատարել հարցաքննություններ, ձեռք բերել փաստարդեր, որոնք կնպաստեն դատարանի կողմից գործի լրիվ, օրենկանիվ և բազմակողմանի քննությանը:

Օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ փաստաբանը պարտավոր է՝

- 1) ազմվորեն և բարեխսնորեն պաշտպանել վստահորդի իրավունքները և օրինական շահերը ՀՀ օրենսդրությամբ չարգելված բոլոր միջոցներով ու եղանակներով,
- 2) պահպանել Օրենքի, փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի և փաստաբանների պալատի կանոնադրության պահանջները,
- 3) չիրապարակել փաստաբանական գաղտնիքը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի,
- 4) մշտական կատարելագործել իր գիտելիքները,
- 5) մուծել անդամավճարներ,

- 6) Հկատարել վատահորդի շահերին հակասող որևէ գործողություն, չընդունել դիրքորոշում՝ առանց նրա հետ համաձայնեցնելու, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ փաստաբանը համոզված է պաշտպանյալի ինքնազրպարտության մեջ, հակառակ պաշտպանյալի դիրքորոշման՝ չընդունել դեպքի հետ նրա առնչությունը կամ մեղավորությունը:

Փաստաբանի կարգավիճակի և փաստաբանական էթիկայի մասին պատկերացումները թերի կլինին, եթե չանդուստանանք Օրենքի 20-րդ հոդվածին, որի համաձայն՝ փաստաբանն իրավունք չունի իրավաբանական օգնություն առանձար համար դիմած անձի հանձնարարությունն ընդունելու, եթե այն անօրինական բնույթ է կրում կամ վատահորդի հետ կնքած պայմանագրի առարկայի շորջ փաստաբանը ունի հաճախորդի հետապնդած շահից տարբերվող ինքնուրույն շահ: Փաստաբանը իրավունք չունի իրավաբանական օգնություն ցույց տալու այն դեպքում, եթե.

- առկա է հակասություն նույն հարցով իր կամ իր վատահորդների շահերի միջև,
- տվյալ գործին մասնակցել է որպես դատավոր, դատախազ, քննիչ, հետաքննության մարմնի աշխատող, փորձագետ, տուժող կամ վկա, ինչպես նաև եթե նա հանդիսացել է պաշտոնատար անձ, որի իրավասության մեջ էր մտնում տվյալ անձի շահերից բխող որոշման ընդունումը,
- ազգակցական, անձնական կամ կախյալ հարաբերությունների մեջ է գտնվում այն պաշտոնատար անձի հետ, որը մասնակցել է կամ մասնակցում է տվյալ անձի գործի ըննությանը,
- պետք է ներկայացնի վատահորդի շահերը որևէ գործում, և այդ անձի շահերը հակառամ են նախկին վատահորդի շահերին, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նախկին վատահորդը տալիս է իր համաձայնությունը:

Բացի այդ, փաստաբանը պարտավոր է գործել վատահորդի շահերից ելնելով, հայտարարություններ չանել վատահորդի մեղավորությունը ապացուցված լինելու վերաբերյալ, եթե նա միտում է դա, ինչպես նաև չիրապարակել իրավաբանական օգնություն ցույց տալու կապակցությամբ իրեն հայտնի դարձած տեղեկությունները՝ առանց վատահորդի համաձայնության:

Փաստաբանը չի կարող հանդես գալ որպես վկա քրեական գործերով, եթե գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները նրան հայտնի են դարձել կապված իրավաբանական օգնության դիմելու կամ նման օգնություն ցույց տալու հետ:

Ասկածից կարելի է եզրակացնել, որ փաստաբանը, բացի պրոֆեսիոնալ մասնագետ լինելուց, պետք է օժտված լինի բարոյական հատ-

կանիշներով, այլապես նա երկար չի կարող իր գործունեությունը շարունակել որպես փաստաբան: Ընդ որում, մեր կարծիքով, փաստաբանի բարոյական հատկանիշները ավելի կարևոր են, քան զիտագործնական հատկանիշները, որովհետև փաստաբանը առաջին հերթին պաշտպանում է մարդու իրավունքները և ազատությունները, իսկ բարոյականությունից զուրկ անձը ոչ միայն չի պաշտպանի մարդու իրավունքները, այլև նրանց ավելի վատ դրության մեջ կցցի, ինչպես էլ հաճախ պատահում է: Ուստի, ավելի է կարևորվում փաստաբանի վարքագիր կանոնագիրը և օրինազանց փաստաբանների պատասխանատվորյան ինստիտուտը:

Փաստաբանները իրենց յուրաքանչյուր հակահրավական ու հակաբայուկան արարքի համար պետք է կրեն պատասխանատվորյուն: Կապված արարքի բնույթից և հետևանքներից՝ պատասխանատվորյունը տարբեր է լինում (քրեական, վարչական, նյութական, կարգապահական): Օրենքը կարգավորում է փաստաբանների կարգապահական պատասխանատվորյան ինստիտուտը:

Օրենքի 6-րդ գլխի համաձայն՝ փաստաբանի կողմից կարգապահական խախտման հատկանիշների դեպքում հարուցվում է կարգապահական վարույթ, որի արդյունքներով փաստաբանների պալատի կարգապահական հանձնաժողովը ընդունում է համապատասխան որոշում: Անմեր կամ մեղավոր ճանաչում փաստաբաննեն, ընդ որում, վերջին դեպքում նշանակում է կարգապահական հետևյալ տույժերից մեկը.

- նկատողություն,
- խիստ նկատողություն,
- տուգանք:

Որպես կարգապահական տույժ՝ Օրենքում նշված չէ փաստաբանին արտոնագրից զրկելը, սակայն այն իրականում կիրավում է որպես տույժ, քանի որ Օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ փաստաբանի արտոնագրի գործողությունը դադարեցվում է, եթե նա մեկ տարվա ընթացքում երեք կամ ավելի անգամ ենթարկվել է կարգապահական տույժի: Կարծում ենք՝ ճիշտ կիյներ արտոնագրից զրկումը ևս գետեղել կարգապահական տույժերի ցուցակում ոչ միայն վերը նշված պատճառով, այլև նրա համար, որ հնարավոր են այնպիսի դեպքեր, որ փաստաբանը կատարի արարք, որը բացասական հետք թողնի ամբողջ փաստաբանական ինստիտուտի գործունեության վրա, ուստի, այդ դեպքում փաստաբանին արտոնագրից զրկելու համար ևս երկու կարգապահական տույժերի նշանակմանը սպասելը աննպատակահարմար է ու անտրամաբանական:

Փաստաբանի կարգավիճակի բաղկացուցիչ մասն են կազմում նրա գործունեության երաշխիքները: Օրենքի 21-րդ հոդվածի համա-

ձայն՝ փաստաբանն իր գործունեությունն իրականացնելիս անկախ է, դեկավարվում է միայն ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով, փաստաբանի վարքագծի կանոնագրով և փաստաբանների պալատի կանոնադրությամբ: Փաստաբանական գործունեությանը միջամտությունը արգելվում է: Փաստաբանը պետք է ապահովի իր վստահորդի հետ առանձին, անարգել, մեկուսի հաղորդակցվելու, խորհրդատվություն տրամադրելու հնարավորությամբ:

Օրենքը փաստաբանին օժտել է փաստաբանական անձեռնմխելիությամբ, մասնավորապես, փաստաբանը չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել օրենքով սահմանված պահանջներին համապատասխան իրականացրած ցանկացած գործողության, ներառյալ՝ իր մասնագիտական պարտականությունները բարեխիղճ կատարելիս դատարանում, հետաքանության, նախաքննության և այլ մարմիններում հայտնած կարծիքի և դիրքորոշման համար (Օրենքի հոդված 21, 4-րդ մաս):

Փաստաբանի գործունեությունը արդյունավետ կազմակերպելու համար Օրենքն ամրագրում է փաստաբանի իրավական պաշտպանության որոշակի մեխանիզմներ: Օրենքի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ «փաստաբանը, նրա ընտանիքի անդամները և նրանց գույքը գտնվում են պետության պաշտպանության ներքո»:

Պետական իրավասու մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել փաստաբանի պաշտպանության համար անհրաժեշտ՝ օրենքով սահմանված միջոցներ, եթե իր մասնագիտական պարտականությունների կատարման հետ կապված՝ նրան կամ նրա ընտանիքի անդամներին սպառնացել են ֆիզիկական բռնությամբ, գույքի ոչնչացմամբ կամ այլ անօրինական գործողություններով:

Փաստաբանին ձերբակալելու կամ կալանավորելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինն այդ մասին անհապաղ տեղեկացնում է փաստաբանների պալատի նախագահին»:

Այսիսով, ՀՀ-ում առկա է փաստաբանի ձևավորված իրավական կարգավիճակ, որը, իր առավելություններով ու թերություններով հանդերձ, հնարավորություն է տալիս փաստաբաններին բարեխիղճորեն և արդյունավետ կատարել իրենց աշխատանքը:

3. Փաստաբանության կազմակերպումը ՀՀ-ում

Եղել են ժամանակներ, երբ փորձ է արվել փաստաբանությունը մտցնել պետական մարմինների համակարգի մեջ, իսկ փաստաբաններին դարձնել պետական ծառայողներ: Այս տարբերակը երբեկցե իրեն

չի արդարացրել, և փաստաբանները միշտ անկեզալ իրավաբանական օգնություն են ցույց տվել մասնավոր անձանց:

Փաստաբանները, դառնարկվ պաշտոնատար անձինք, կողցնում են իրենց անկախությունը և ինքնուրույնությունը, ինչը խանգարում է դատարանում իրենց վստահված շահերի պաշտպանության իրականացմանը¹:

Կյանքի փորձը ցույց է տալիս, որ փաստաբաններն իրենց առջև դրված խնդիրները կարող են իրականացնել միայն մեկ հասարակական կազմակերպության մեջ միավորված լինելու դեպքում: Փաստաբանների միավորումը այն հիմնական ձևն է, որն ապահովում է բազմակողմանի իրավաբանական օգնությունը²:

Այս գաղափարն է որդեգրել նաև Օրենքը, որը փաստաբանական գործունեությունը կազմակերպելու և ղեկավարելու համար սահմանում է փաստաբանների պալատի կազմավորման ու գործունեության կարգը:

ՀՀ փաստաբանների պալատը փաստաբանների մասնագիտական, անկախ, ինքնակառավարվող իրավաբանական անձ է, որի առանձնահատկությունները սահմանվում են «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով: Փաստաբանների պալատն իրավաբանական անձի կարգավիճակ ձեռք է բերում օրենքով սահմանված կարգով գրանցվելու պահից:

Փաստաբանների պալատը պայմաններ է ստեղծում իր անդամների կողմից մասնագիտական գործունեություն իրականացնելու համար, պաշտպանում է իր անդամների իրավունքներն ու օրինական շահերը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, կազմակերպում է իր անդամների մասնագիտական ուսուցումը և վերապատրաստումը, վերահսկողություն է իրականացնում իր անդամների կողմից փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի և փաստաբանների պալատի կանոնադրության պահանջների պահպանման նկատմամբ, միջոցներ է ձեռնարկում փաստաբանության հեղինակության բարձրացման ուղղությամբ, ապահովում է Օրենքով նախատեսված դեպքերում յուրաքանչյուրի համար հավասարապես մատչելի և արդյունավետ անվճար իրավաբանական օգնության իրականացումը (Օրենքի 7-րդ հոդված):

Իր խնդիրները արդյունավետ իրագործելու համար փաստաբանական պալատի կազմում ստեղծվում են հետևյալ մարմինները:

¹Տե՛ս Ի. Յ. Փօնիպկու, Կурсы уголовного судопроизводства, СПБ., 1912, том 1, էջ 483-484.

²Տե՛ս Ս. Դիլբանյան, ՀՀ դատարանակազմությունը և իրավապահ մարմինները, Երևան, 2000, էջ 180-181.

- փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովը, որը փաստաբանների պալատի բարձրագույն մարմինն է և լուծում է փաստաբանությանը վերաբերող և Օրենքից բխող հարցեր,
- փաստաբանների պալատի խորհուրդը, որը փաստաբանների պալատի գործադիր մարմինն է և ավելի շատ լուծում է կազմակերպչական ու տեխնիկական բնույթի հարցեր,
- փաստաբանների պալատի կարգապահական հանձնաժողովը, որը կարգապահական վարույթ իրականացնող մարմին է,
- փաստաբանների պալատի որակավորման հանձնաժողովը, որը կազմավորվում է որակավորման բննությունները կազմակերպելու և դրանց արդյունքներն ամփոփելու նպատակով:

Փաստաբանության բնագավառում տեղի ունեցած բարեփոխումների արդյունքում ստեղծված փաստաբանական միությունները վերակազմակերպվեցին փաստաբանական միասնական պալատի, ինչը, մեր կարծիքով, ավելի ճիշտ է, քանի որ դրա շնորհիվ կձևավորվի փաստաբանական միասնական գործունեության ծրագիր: Փաստաբանության գարգացումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, եթե ամբողջ փաստաբանական ապարատի գործունեությունը կառավարվում է մեկ կենտրոնից:

4. Փաստաբանի արտոնագիրը և փորձնակությունը

Փաստաբանությունը, լինելով գարգացող ինստիտուտ, չի կարող գարգանալ առանց նոր կադրերի համալրման, որոնք օժտված են թարմ գաղափարներով ու նոր հատկություններով:

Անձը փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու համար պետք է ունենա փաստաբանական գործունեության արտոնագիր, որը կարող է տրվել բարձրագույն իրավաբանական կրթություն կամ իրավաբանի մասնագիտությամբ գիտական աստիճան և իրավաբանի մասնագիտությամբ առնվազն երկու տարվա աշխատանքային ստաժ ունեցող, ինչպես նաև որակավորման բննությունները հանձնած և համապատասխան վկայագիր ստացած անձանց:

Հնդ որում երկու տարվա իրավաբանի մասնագիտությամբ աշխատանքային ստաժի մեջ է մտնում աշխատանքը կամ գործունեությունը՝

ա) որպես դատավոր կամ դատախազ,

բ) ոչ պետական, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ գիտական կազմակերպության բարձրագույն իրավաբանական կրթություն պահանջող պաշտոնում,

գ) որպես փաստաբան կամ փաստաբանի փորձնակ,

դ) որպես նոտար կամ քննիչ,
ե) որպես իրավունքի բնագավառի դասախոս միջին մասնագիտական, բարձրագույն մասնագիտական և հետքուհական մասնագիտական կրթական հաստատություններում:

Ըստ դեպքերում իրավաբանի երկու տարվա մասնագիտական ստաժը խոշընդուռ է հանդիսանում բուհը նոր ավարտած և փաստաբանության ուղին ընտրած ուսանողների համար: Սակայն Օրենքը այս խնդիրը լուծելու համար գոտել է շատ ճիշտ ու տրամաբանական միջոց՝ փաստաբանի փորձնակի ինստիտուտի ձևավորումը:

Օրենքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ հինգ տարի և ավելի փաստաբանական ստաժ ունեցող փաստաբանն իրավունք ունի ունենալու փորձնակ կամ փորձնակներ: Ընդ որում, փորձնակ կարող է լինել բարձրագույն իրավաբանական կրթություն ունեցող անձը, որը փաստաբանների պալատի կառույցներում, այն կազմակերպություննում, որտեղ աշխատում է տվյալ փաստաբանը, կամ անհատ ձեռնարկատեր հանդիսացող փաստաբանի հետ աշխատանքային պայմանագիր կնքելով՝ անցնում է փորձնակության մեջից երկու տարի ժամանակով՝ բացառությամբ Օրենքի 33-րդ հոդվածում նշված անձանց: Փաստաբանի փորձնակն իր գործունեությունն իրականացնում է փաստաբանի դեկավարությամբ՝ կատարելով նրա փաստաբանական գործունեության հետ կապված առանձին հանձնարարություններ:

Օրենքի 33-րդ հոդվածի համաձայն՝ փաստաբան չեն կարող լինել այն անձինք, որոնք դատարանի վճռով ճանաչվել են անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ կամ դատապարտվել են դիտավորությամբ կատարված հանցագործության համար, և նրանց դատվածությունը նարված կամ հանված չէ:

5. Համրային պաշտպանությունը և համրային պաշտպանի գրասենյակը

ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավաբանական օգնությունը ցույց է տրվում անվճար: Օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «պետությունը երաշխավորում է անվճար իրավաբանական օգնությունը»:

Զրեական գործերով՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով և նախատեսված դեպքերում, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով և հետևյալ դեպքերում:

1. ալիմենտի գանձման վերաբերյալ գործերով,

2. իւեղման կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառելու, ինչպես նաև կերակրողի մահվան հետևանքով պատճառված վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ գործերով:

Անվճար իրավաբանական օգնությունն ապահովում է փաստաբանների պալատը պետության հաշվին...»:

Վերը նշված գործերով տրամադրվող անվճար իրավաբանական օգնությունը համարվում է հանրային պաշտպանություն, որն իրականացվում է հանրային պաշտպանի գրասենյակի միջոցով: Հանրային պաշտպանի գրասենյակը փաստաբանների պալատի կազմում գործող կառուցվածքային ստորաբաժանում է, որը կազմված է հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարից և հանրային պաշտպաններից:

Հանրային պաշտպանների աշխատանքը փոխհատուցվում է պետական բյուջեից: Փաստաբանների պալատին պետական բյուջեից փոխհատուցվող գումարի չափը որոշվում է հանրային պաշտպանի ամսական աշխատանքի դիմաց Երևան քաղաքափ համայնքի դատախազի համար օրենքով սահմանված աշխատանքային մեկ ամսվա վարձատրությանը համարժեք գումարի չափով:

Կարծում ենք՝ ճիշտ էր միայն անվճար իրավաբանական օգնություն ցույց տալու հարցերով գրադադարի մարմնի ստեղծումը փաստաբանների պալատի կազմում, քանի որ այդ դեպքում հանրային պաշտպանի գրասենյակը ավելի արագ կրացանայտի և նանարանասն կուտամնասիրի անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու հետ կապված բոլոր խնդիրները ու կնախանշի դրանց լուծման տարբերակները:

6. Փաստաբանությունը և պրակտիկան

Ինչպես տեսանք, ՀՀ օրենսդրությամբ փաստաբանի համար ստեղծվել են բոլոր անհրաժեշտ պայմանները ՀՀ-ում փաստաբանության ինստիտուտի գարգացման ու կատարելագործման համար: Ներկայիս օրենսդրությունը, իր թերություններով ու բացերով հանդերձ, աչքի է ընկնում իր մարդասիրական, բարոյական ու իրավական ճիշտ ձևակերպված դրույթներով: Սակայն ստիպված ենք արձանագրել, որ զուտ օրենսդրության կատարելագործումը չի կարող հիմք հանդիսանալ փաստաբանական ինստիտուտի գարգացման ու կատարելագործման համար: Պրակտիկայի առումով մեր երկրում առկա են բազմաթիվ խնդիրներ:

Զարգացած փաստաբանության մասին մենք չենք կարող խոսել առանց զարգացած դատական համակարգ ունենալու, իսկ մեր դատական համակարգը, ցավոր, դեռ չի կարողանում կատարել «զսպումնե-

թի» և «հակակշիռների» մեխանիզմում իրեն վերապահված դերը: Դատավորները փաստացի անկախ չեն, շատ դեպքերում ենթարկվում են այս կամ այն պաշտոնատար անձին կամ պետական մարմնին: Դատավորներից շատերը գործերը լուծելիս հաշվի չեն առնեում հարցի իրավական կողմը և նախապատվորյունը տալիս են նրան, ում հարմար են գտնում՝ տարբեր սուբյեկտիվ պատճառներից ելնելով: Այս պայմաններում, որքան էլ զարգացած լինի փաստաբանությունը, որքան էլ իրավական հիմնավոր փաստարկներ նրանք բերեն դատավարության ընթացքում, դատավորը կարող է դրանք ընդհանրապես չսել և գործը լուծել այնպես, ինչպես պլանավորել է: Բացի այդ, ներկայումս դատարանների կողմից հանատարած խախտվում են բոլոր դատավարական ժամկետները, իսկ դրան հակառակ, դատավարական օրենքներում գրեթե ամեն շաբաթ կատարվում են լրացումներ և փոփոխություններ, ինչը թե՛ դատարանի, թե՛ կողմերի նույն առաջացնում է խճճված մընուլուր: Օրինակ՝ փաստաբանը հիմնավոր և օրենքին համապատասխանող վճռաբեկ բողոք է ներկայացնում վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատ, սակայն մինչև վճռաբեկ դատարանը քննում է բողոքը, այդ ընթացքում փոխստության է ենթարկվում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը և բողոքը դառնում է անհիմն ու անօրինական:

Դատարանների նկատմամբ մեծանում է հասարակության անվստահությունը և նրանք իրենց գործը լուծելու համար փաստաբան վարձելու փոխարեն այդ գումարը տալիս են դատավորին և այդպես հաղորդում գործը: Փաստաբանների իրավունքները շատ դեպքերում չեն ապահովվում պետական այլ մարմններում: Նրանց չեն տրամադրում համապատասխան փաստաբերի պատճենները, չեն տալիս անհրաժեշտ տեղեկություն և այլն:

Փաստաբանական ինստիտուտի զարգացմանն է խոչընդոտում երկրի բույլ տնտեսական զարգացումը, քանի որ հասարակության անդամներից շատերը հնարավորություն չունեն փաստաբան վարձելու, իրավաբանական օգնություն տրամադրելու համար վճարելու, իսկ ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է գործերի նեղ շրջանակ, որոնց համար իրավաբանական օգնությունը անվճար է:

Փաստաբանական ինստիտուտի զարգացմանն են խոչընդոտում նաև թերի բարոյական և մասնագիտական հատկություններով օժտված փաստաբանները: Շատ անձինք, շփվելով մեկ փաստաբանի հետ, պատկերացում են կազմում ՀՀ ամրող փաստաբանական ինստիտուտի մասին, և եթե տպագորությունը բացասական է լինում, ապա նրանք կորցնում են վստահությունը նաև այլ փաստաբանների նկատմամբ: Օրինակ՝ փաստաբանական պալատի մարմիններում տեղի ունեցած

ընտրությունները առիթ էին տալիս մտածելու, որ փաստաբաններից շատերը արտոնագիր են ստացել դեկավար պաշտոններում ներգրավվելու, այլ ոչ քեզ մարդկանց իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար:

Մրանք պրակտիկայում առկա պրոբլեմներից ընդամենը մի քանիսն էին: Այդ խնդիրները այժմ խոչընդոտ են հանդիսանում փաստաբանության ինստիտուտի զարգացման համար:

Եզրափակիչ մաս

Այսպիսով, հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ՀՀ-ում փաստաբանության ինստիտուտը գտնվում է զարգացման շրջանում, իսկ նրա արագ զարգացմանը խոչընդոտում են ոչ այնքան ՀՀ օրենսդրությունում (հատկապես՝ ՀՀ քրեական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում) առկա քերություններն ու բացերը, որքան գրունական կյանքում ձևավորված մի շարք բացասական երևույթներ: Ուստի, ցանկանում ենք նախանշել այդ երևույթների լուծման, մեր կարծիքով, ամենաարդյունավետ ուղղությունները.

1. ՀՀ տնտեսության զարգացումը: Տնտեսապես զարգանալու դեպքում կրարձանան դատավորների ու այլ պաշտոնատար անձանց աշխատավարձերը, գրեթե բոլորը գործերը կլուծվեն անկախ և անկողմնակալ դիրքերից՝ առանց սուբյեկտիվ հանգամանքները հաշվի առնելու: Բացի այդ հասարակության անդամները հնարավորություն կունենան դիմելու փաստաբաններին իրենց իրավունքները պաշտպանելու համար,
2. Անպատճիսանատվության մինուրափի վերացումը: Եթե օրենքի խախոսում բույլ տված յուրաքանչյուր անձ (ինի դա դատավոր, փաստաբան կամ այլ պաշտոնատար անձ) պատժի օրենքի ամբողջ խսությամբ, ապա հակաօրինական գործողությունները զգալիորեն կնվազեն,
3. Պետության կադրային քաղաքականության փոփոխությունը: Ցանկալի կլիններ պետության բարձր պաշտոններում տեսնել այնպիսի անձանց, որոնք իրենց մասնագիտական և բարոյական հատկանիշներով համապատասխանում են իրենց դիրքերին,
4. Փաստաբանական որակյալ կադրերի ստեղծման համար տարբեր հաստատությունների ստեղծումը: Այդ առումով մեծ դեր են կատարում իրավաբանական կլինիկաները, որոնք իրավաբան-ուսանողներին սովորեցնում են փաստաբանական գործի հնտությունները, նրանց մեջ դաստիարակում են փաստաբանական էքիպայի

կանոնները, սովորեցնում են տարբեր իրավական փաստաբղերի կազման ձևերն ու մեթոդները, անվճար իրավաբանական օգնություն են տրամադրում անպահով խավերին և այլն:

5. Այն գործերի շրջանակի ավելացումը, որոնց համար օրենքով նախատեսված է անվճար իրավաբանական օգնության տրամադրումը, և պետության կողմից անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրող կազմակերպություններին խրախուսելը և աջակցելը:

Այս խնդիրների լուծումը և մեծ դժվարություններ է պահանջում, ուստի, փաստաբանության ինստիտուտի զարգացումը ՀՀ-ում կարող է տեղի ունենալ աստիճանաբար՝ տարիների ընթացքում: Եթե ներկայիս փաստաբանությունը համեմատում ենք խորհրդային շրջանում գործող փաստաբանության հետ, ապա հասկանում ենք, որ փաստաբանությունը զարգացում է ապրել, ինչն էլ այսօր լավատեսական տրամադրություն է մեզ պարզեցում:

Օգտագործված գրականության և իրավական ակտերի ցանկ

Նորմատիվ իրավական ակտեր

1. 1995թ. հուլիսի 5-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրությունը՝ 2005թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով
2. 2004թ. դեկտեմբերի 14-ին ընդունված «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենք
3. 1998թ. հուլիսի 18-ին ընդունված «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք
4. 1998թ. հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրը
5. 1998թ. հունիսի 17-ին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրը
6. 1998թ. հունիսի 18-ին ընդունված «Դատարանակազմության մասին» ՀՀ օրենք
7. 1998թ. հուլիսի 1-ին ընդունված «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք
8. 1998թ. հունիսի 17-ին ընդունված «Դատավորի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք
9. 2002թ. ապրիլի 3-ին ընդունված «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք:

Տեսական նյութեր

1. Հայաստանի Հանրապետության դատարանակազմությունը և իրավապահպան մարմինները, Դիլքանդյան Ս., Երևան, 2000
2. Հայաստանի Հանրապետության քրեսկան դատավարություն, խմբագրությամբ Գ. Ղազինյանի, Երևան, 2005
3. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, Պետրոսյան Ռ., Երևան, 2003
4. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք, խմբագրությամբ Ն. Այվազյանի, Երևան, 2003
5. Մարդու իրավունքներ, Այվազյան Վ., Երևան, 2002
6. Իրավաբանի մասնագիտական հմտությունների դասավանդման հիմնահարցեր, ուսումնական ձեռնարկ, խմբագրությամբ՝ Գ. Ղազինյանի, Երևան, 2003
7. Курс уголовного судопроизводства, И. Я. Фойницкий, СПБ., 1912, том 1,
8. Адвокатура России, А. Д. Бойков, Н. И. Кипинус, Е. Г. Тарло, Издание третье, дополненное, Москва 2004:

ԵՍԹԵՐ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

Ներածություն

ՀՀ Սահմանադրությունը, հոչակելով իրավական և ժողովրդավարական պետության գաղափարը, երաշխիքներ է սահմանում այդ գաղափարի իրազործման համար: Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Այս դրույթի իրազործման արդյունքում միայն կարող է իրականություն դառնալ իրավական պետության գաղափարը, իրավունքի գերակայության և տարանջատված ու հավասարակշռված իշխանությունների գոյության պայմաններում կարող է ձևավորվել քաղաքացիական հասարակություն:

ՀՀ Սահմանադրությունը, երաշխավորելով տեղական ինքնակառավարումը, սահմանելով Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը, ապահովելով դատական իշխանության հարաբերական անկախությունը, անձին օժտելով սահմանադրական իրավունակությամբ, քավարար երաշխիքներ է ստեղծում մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանության համար: Այդպիսի երաշխիք է հանդիսանում նաև վաստարանության ինստիտուտը, որը իրավունքների պաշտպանության առավել արդյունավետ հնարավորություն է ընձեռում: Անկախության հոչակումից հետո որոշ ժամանակ այս ինստիտուտը գործում էր տարերայնորեն: Նման վիճակը բարելավվեց 1998թ. ընդունված «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով: Սակայն հասարակական հարաբերությունների զարգացմամբ, դատահրավական բարեփոխումների ընդլայնմամբ պայմանավորված՝ վերոնշյալ օրենքը կորցրեց արդիականությունը և անհրաժեշտություն առաջացավ ոլորտի իրավական կարգափորումը իրականացնել նոր նակարդակով: Այդպիսի առաքելություն իրականացնելու է կոչված 2004թ. ընդունված ՀՀ օրենքը «Փաստաբանության մասին» (այսուհետ՝ Օրենք), որով ընդհանուր մողելի փոխարեն ամրագրվեց վաստարանական գործունեության հատուկ մողելը, իսկ Սահմանադրական փոփոխությունների հետ կապված օրենքում կատարված փոփոխությունը՝ հատուկ արտոնագրերի վերաբերյալ, հիմք

ստեղծեց այնպիսի կարևոր սկզբունքի իրագործման համար, ինչպիսին փաստաբանների հավասարության սկզբունքն է:

Փաստաբանությունը՝ որպես քաղաքացիական հասարակության կարևորագույն ինստիտուտներից մեկը, որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության միջոց և հնարավորություն, չնայած ՀՀ-ում չունի ձևավորված իրավական ավանդույթներ, սակայն առկա են լուրջ իրավական հիմքեր և պետական հստակ մոտեցում հարցը կարգավորելու համար: Ստորև կիրքնենք անդրադառնալ փաստաբանությունը փաստաբանական գործունեության հիմնական ուղղությունների համատեքստում:

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՍԱՍ Փաստաբանության հասկացությունը

«Փաստաբանությունը փաստաբանների մասնագիտական միավորում է, որը, հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, չի մտնում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի մեջ»¹: Նմանատիպ ձևակերպումը, որը տրված է օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասում, հստակ սահմանում է փաստաբանության հարաբերությունը պետության նկատմամբ և նրա տեղը հասարակության մեջ: Չնայած ենթադրվում է, որ քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտը անկախ է պետությունից և ենթակա չէ պետական միջամտության, այնուամենայնիվ, փաստաբանությունը սերտորեն առնչվում է պետության տարբեր կառույցների հետ, կարիք ունի, հատկապես Հայաստանում, հստակ արտահայտված պետական մոտեցման՝ իր գործունեության բարեկաման ուղղությամբ: Պետությունը իր պարտականությունը՝ ապահովելու անձի անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, կարիք է կատարել միայն փաստաբանի հետ սերտ համագործակցության միջոցով: Եվ, վերջապես, որոշակի հարբությունում համընկնում են պետության և փաստաբանական գործունեության նպատակները՝ ապահովելու մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանությունը: «Փաստաբանությունը իրենից ներկայացնում է քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, որն իրականացնում է առանձին լիազորություններ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների, ազատությունների և շահերի պաշտպանության՝ պետության հանրային գործառույթի ուղղությամբ և ապահովում է արդա-

¹ Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2005N6 (378), 21.01.05, էջ 3.

բարդատության մասշելիություն փաստաբանական գործունեության իրականացման ճանապարհով»¹: Փաստաբանական գործունեության սահմանումը տրված է Օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասում, մասնավորապես՝ «Փաստաբանական գործունեությունն իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն ուղղված է իրավաբանական օգնություն ստացողի հետապնդած օրինական շահերի իրականացմանը՝ օրենքով չարգելված միջոցներով և եղանակներով»: Մինչդեռ ՈՒՆ նույն ոլորտը կարգավորող օրենքի նմանատիպ սահմանման մեջ ավելի է ընդգծված փաստաբանների մասնագիտական որակավորման ասպեկտը², ինչը, կարծում ենք, բարձրացնում է փաստաբանների դերը, վաստակության երաշխիքներ և ստեղծում նրանց գործունեության նկատմամբ:

Օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է փաստաբանական գործունեության սկզբունքները, ըստ այլմ՝ «Փաստաբանությունը գործուն է անկախության, օրինապահության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության սկզբունքների հիման վրա»: Այս սկզբունքները պարզապես որոշակիացված եզրույթներ չեն, որ թվարկվում են. խոսքը արժեքների մասին է, հայեցակարգային տեսանկյունից դրանք կանխորշում են հետագա դրույթների ուղղվածությունը: Սակայն օրենսդիրը չի նշում կորպորատիվության սկզբունքը, ինչը կարևոր է այնքանով, որ «փաստաբանությունը կազմակերպվել և իր գործունեությունն իրականացնում է անձանց՝ փաստաբանների կամավոր միավորման ձևով»³: Միայն նշված սկզբունքների պահպանմամբ, դրանց համաձայն գործելով փաստաբանը կարող է իրականացնել իր գործառությունը:

Ուշադրության և քննարկման է արժանի օրենքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, համաձայն որի՝ «Սույն հոդվածով նախատեսված դատական ներկայացուցչությունը կամ քրեական գործերով պաշտպանությունը՝ որպես ճեղնարկատիրական գործունեություն, իրականացնում է միայն փաստաբանը»: Այս առումով հակասական տեսակետներ են արտահայտվում հեղինակների կողմից, մասնավորապես՝ «փաստաբանական գործունեությունը չի կարող համարվել ճեղնարկատիրական, ինչը կիակասի դրա էությանը՝ որպես համրային գործունեություն, որն իրականացվում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների, ազատությունների ու շահերի պաշտպանության նպատակով»⁴: «Փաստաբանական գործունեության սույրեկտը փաստաբանն է, որը ստացել

¹ Տե՛ս Կյուչերենա Ա. Գ., Աдвокատուրա /Учебник/, Մ., Юрист, 2005, էջ 19.

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 13.

³ Տե՛ս Ազարյան Ե. Ո., Փաստաբանության հիմունքները, Ե., 2006, էջ 43.

⁴ Տե՛ս Կյուչերենա Ա. Գ., նշված աշխատությունը, էջ 49.

է փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու արտոնագիր, Փաստաբանների պալատի անդամ է և տվել է երդում»:

Փաստորեն, փաստաբանությունը անձնաց (փաստաբանների) մասնագիտական միավորում է, որոնք, օրենքով սահմանված կարգով, իրականացնում են փաստաբանական գործունեություն և հատուցնիության (վճարովիտրյան) սկզբունքով պաշտպանում են իրենց վատահորի շահերը կամ պարզապես տրամադրում իրավաբանական օգնություն։ Ի տարբերություն նախկին՝ 1998թ. ընդունված օրենքի, գործող օրենքը փաստաբանական միավորումների այլընտրանը չի սահմանում (բացառությամբ փաստաբանների հասարակական միավորումների, որոնք կարող են միայն հանդես գալ օրենսդրական նախաձեռնությամբ և կազմակերպել փաստաբանների մասնագիտական ուսուցում և վերապատրաստում), ՀՀ-ում գործում է մեկ փաստաբանական մարմին՝ **ՀՀ փաստաբանների պալատը**, «փաստաբանների մասնագիտական, անկախ, ինքնակառավարվող իրավաբանական անձ է»։ Կարող է կարծիք հայտնվել, որ նման մոտեցումը խոչընդորտում է փաստաբանների նրակցությանը, սակայն, կարծում ենք, նման կարևոր հարթությունում մեկ միասնական կառույցի գոյությունը, անշուշտ, արդարացի է թե՝ գործունեության կազմակերպական-կառուցվածքային, թե՝ փաստաբանների մասնագիտական պատրաստվածության բարձրացման, թե՝ պետության կողմից ոլորտում միասնական, համալիր և հստակ քաղաքականություն իրականացնելու առումով։ «Փաստաբանությունը՝ որպես մասնագետ-իրավաբանների հանրային կորպորացիա, ի վիճակի է ավելի բարձր որակով վերահսկել պետության կողմից իրավական նորմերի պահպանումը։ Հենց այդ հանրային-իրավական գործառույթն էլ՝ պետության կողմից հանրային-իրավական նորմերի, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների ճանաչման ու պահպանության վերահսկողությունը, փաստաբանության հիմնական գործառույթն է, ինչի շնորհիկ վերջինս քաղաքացիական հասարակության կարևորագույն մասն է»¹։ Ոլորտը կարգավորվում է ոչ միայն օրենքով, այլև 2006թ. ընդունված **ՀՀ փաստաբանների պալատի կանոնադրությամբ** և **Փաստաբանի վարքագծի կանոնագրով**։ Փաստաբանական գործունեության իրականացումը, որքան էլ համապատասխանի օրենքի դրույթներին, կարող է հակասական իրավիճակներ ստեղծել, եթե չեն պահպանվում փաստաբանական էթիկայի կանոնները, ինչն էլ սահմանված է վերոնշյալ կանոնագրքով։ «Էթիկական նորմերը կոչված են օգնելու փաստաբանական գործունեության իրականացման՝ սահմանելով ոչ այնքան այն, թե ինչ կատարել, այլ այն, թե ինչպես դա կատարել ավելի որակյալ և հաջողված, քանի որ էթիկայի

¹Տե՛ս Ազարյան Ե. Ո., նշված աշխատությունը, էջ 51.

նորմերը խախտող վարքը արտացոլվում է ինչպես փաստաբանի, այն-պես էլ ողջ փաստաբանության հեղինակության վրա»¹:

Խորհրդատվությունը՝ որպես փաստաբանական գործունեության ձև

«Փաստաբանական գործունեությունը ներառում է՝

1. խորհրդատվությունը, ներառյալ՝ վստահորդմերին խորհրդատվություն տրամադրելը նրանց իրավունքների և պարտավորությունների, դատական համակարգի՝ վստահորդի իրավունքներին առնչվող գործունեության կապակցությամբ, փաստաբանությամբ, փաստաբանության պատմանական այլ փաստաբանությամբ,
2. ներկայացուցությունը, ներառյալ՝ դատական ներկայացուցությունը
3. քրեական գործով պաշտպանությունը (Օրենքի 5-րդ հոդված, 2-րդ մաս)»

Փաստաբանական գործունեության վերոնշյալ երեք հիմնական ուղղությունների մեջ իր կարևորագույն տեղն ունի խորհրդատվության կարգով իրավաբանական օգնության տրամադրությունը: Ընդ որում, խորհրդատվությունը կարելի է հասկանալ երկու առումով: Լայն առումով՝ խորհրդատվությունը փաստաբանական գործունեության հիմնական բաղադրիչն է, այն իրականացվում է իրավաբան-փաստաբանի կողմից իրավաբանական օգնության ցանկացած ձևի ժամանակ, նույնիսկ քրեական դատավարությունում որպես պաշտպան հանդես գալու ժամանակ, եթե վերջինն կարող է իր պաշտպանյալին ցուցումներ կամ պարզաբանումներ տալ: Ներ առումով (պայմանականորեն՝ նեղ, քանի որ զուտ որպես գործունեության ձև՝ խորհրդատվությունը խիստ բազմաբնույթ է)՝ խորհրդատվությունը իրենից ներկայացնում է իրավաբանական օգնության բոլոր ձևերը, որոնք փաստաբանը տրամադրում է իր վստահորդին, բացի դատարանում ներկայացուցի և պաշտպանի գործառություններից: Կարծում ենք՝ երևույթը բարդ է, բազմաբաղադրյալ, և հնարավոր չէր օրենքով սահմանել դրա բոլոր ձևերը, ուստի, հոդվածում գունե պետք է նշեքր դրա (կը նկրեան խորհրդատվության ձևին վերաբերող մասով) ոչ սպառիչ լինելու մասին: «Իրավական հարցերով խորհրդատվությունը տրամադրվում է ծառայությունների հասուցելի-վճարովի մասուցման պայմանագրի հիման վրա: Այդ պայմանագրի առարկան են կազմում իրավական հարցերով խորհրդատվության տրամադրման փաստաբանի ծառայությունը՝ գրավոր կամ բանավոր ձևով: Փաստաբանը խորհրդատվությունը է տալիս բացառապես իրավական հարցերով, այ-

¹Տե՛ս Ազարյան Ե. Ո., նշվ. աշխատությունը, էջ 130.

սինք՝ գնահատում է այս կամ այն իրադրությունը իրավունքի տեսանկյունից, բացահայտում է վստահորդին դրա պատճառները, նշանակությունը և հետևանքները բացառապես օրենսդրության հիման վրա»¹:

Ծովայական տնտեսության զարգացման տեսանկյունից խիստ կարևորվում է, այսպես կոչված, «քիզնես-փաստաբանների» կատարելագործումը, փաստաբանների ներգրավածությունը ձեռնարկատիրական գործունեության իրավական հարթությունում:

«Ձեռնարկատերերի կողմից ստացվող իրավաբանական ամենատարածված տեսակներին կարելի է վերագրել հետևյալները՝

- փաստաբանի մասնակցությունը տնտեսական ընկերությունների, ընկերակցությունների, այլ իրավական կազմակերպությունների, իրավաբանական անձանց իրավա-կազմակերպական ձևի ընտրությանը, ինչպես նաև վստահորդի կողմից տվյալ իրավաբանական անձանց կառավարմանը մասնակցելու համար գույքային հարաբերությունների ձեռք բերման ժամանակ,
- փաստաբանի մասնակցությունը պայմանադիր կողմերի հետ բանակցություններում,
- իրավական եզրակացությունների նախապատրաստում,
- հայցա-պայմանագրային աշխատանք, գործարքի պահանջների կատարմանն ուղեկցող իրավաբանական ծառայություններ,
- փաստաբանի կողմից վստահորդի շահերի ներկայացումը հարկային օրենսդրությամբ կարգավորվող իրավահարաբերությունների մասնակցների շրջանում,
- վստահորդի շահերի ներկայացումը իրավապահ և ստուգումներ իրականացնող պետական այլ մարմինների հետ փոխհարաբերություններում»²:

Փաստորեն, խորհրդատվությունը՝ որպես փաստաբանական գործունեության ձև, բազմարովանդակ է, այն կոչված է «օգնելու» քաղաքացիներին՝ իրենց իրավունքները օրինականության սահմաններում իրականացնելու, ուղղություն ցույց տալու խախտված իրավունքների պաշտպանության համար, ինչպես նաև ապահովելու քաղաքացիական շրջանառության իրավաբանական-մասնագիտական սպասարկում։ Ոլորտը կարևորվում է ոչ միայն իրավունքի, այլև տնտեսական հարթությունում, տնտեսական գործունեության օրինականության ապահովման, գործունեության միջոցների և ձևերի արդյունավետ ընտրության և օրենսդրությանը համապատասխան գործարկման համար։

¹ Տե՛ս Կյուշերենա Ա. Ր., նշվ. աշխատությունը, էջ 275.

² Տե՛ս Ազարյան Ե. Ռ., նշվ. աշխ., էջ 396.

Փաստաբանը՝ որպես ներկայացուցիչ (դատական ներկայացուցիչ)

Փաստաբանական գործունեության ծավալման լայն ողբար է ներկայացուցչությունը: Դատական ներկայացուցչությունը ներկայացուցչության ընթանուր ինստիտուտի բաղկացուցիչ մասն է կազմում և հնարավորություն է տալիս անձին հնարավորին արդյունավետ պաշտպանելու իր իրավունքները և օրինական շահերը դատական վարույթի ընթացքում: «Փաստաբանը (քաղաքացիական գործերով ներկայացուցիչը) հենց այն մասնագետ իրավաբանն ու ճառախոսն (հուստորն) է, որը դատարանում հանդես է գալիս կողմից՝ հայցվորի, պատասխանողի, երրորդ անձի, հասուկ վարույթում՝ դիմոնի կամ շահագրգոված անձի, հետ կամ նրա փոխարեն և օգնում է նրան գործը վարելու հարցում»¹: Ի տարբերություն քրեական դատավարության, քաղաքացիական դատավարությունում, պայմանագրային ներկայացուցչության դեպքում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրը փաստաբանների «մենաշնորհ» չի սահմանում, նշված օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 4-րդ մասը միայն հպանցիկ է անդրադառնում փաստաբանի կողմից իրականացվող ներկայացուցչությանը՝ սահմանելով միայն, որ «Փաստաբանի լիազորությունները հաստատվում են օրենքով սահմանված կարգով»²: Հասկանալի է, որ խոսքը վերաբերում է Փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքին, որով փաստաբանի լիազորությունները հատակ սահմանված են: Մինչեւ, մրցակցային դատավարության սկզբունքի տեսանկյունից, մեր կարծիքով, արդյունավետ կիմներ փաստաբանի կողմից պարտադիր ներկայացուցչության սահմանում քաղաքացիական գործերով վարույթին այն դեպքում, եթե հակառակ կողմին ներկայացնում է փաստաբանը, իսկ անձի՝ փաստաբանից անվճարունակության պատճառով իրաժարվելու դեպքում նրան ապահովվեր անվճար իրավաբանական օգնություն, կամ գոնե նմանատիա դրույթ նախատեսվեր անձի կյանքին ու առողջությանը պատճառված վնասի փոխհատուցման գործերով: Իհարկե, Օրենքի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասում հատակ սահմանվում է, որ «Պետությունը երաշխավորում է անվճար իրավաբանական օգնությունը (...) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով և հետևյալ դեպքերում:

1. ալիմենտի գանձման վերաբերյալ գործերով,

¹Տե՛ս Պետրոսյան Ռ. Գ., Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, Ե., 2003, էջ 219.

²Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրը, պաշտոնական վերահրատարակություն, Ե., 2006, էջ 241.

2. իւեղման կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառելու, ինչպես նաև կերակրողի մահվան հետևանքով պատճառված վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ գործերով»:

Սակայն այս դեպքում անձի պարտադիր ներկայացում փաստաբանի կողմից չի սահմանվում, ինչը կարող է բացատրվել անձի ազատ կամ արտահայտության խախտման մտավախությամբ, մինչդեռ, հնարավոր են դեպքեր, երբ անձը, իրավագիտակցության ոչ բավարար մակարդակ ունենալու պատճառով, չգիտակցի փաստաբանի անհրաժեշտությունը: Սակայն, միևնույն ժամանակ, կարևոր և առաջննարացային է վերոնշյալ դրույթի սահմանումը: Նախկինում հարցը կարգավորվում էր միայն այնքանով, որ սահմանվում էր վերոնշված դեպքերում, և ոչ միայն՝ վերոնշված, պետական տուրքից ազատում, իսկ այժմ այս նորմը պաշտպանության ևս մեկ երաշխիք է սահմանում: Ի դեպք, քաղաքացիական գործերով անվճար իրավաբանական օգնության ապահովման պետության պարտավորության հարցը քննարկման է արժանացել նաև Եվրոպական դատարանի պրակտիկայում: Մարդու իրավունքների և իիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (c) ենթակետը (որի մասին մանրամասն կիսովի գեկույցի հաջորդ հատվածում) սահմանում է այդպիսի պարտավորություն միայն քրեական գործերով: «Եյրին ընդդեմ իրավանության գործով, ըստ Դատարանի, Կոնվենցիան հիմք չի տալիս այնպիսի լայն մեկնարանության համար, որ նշված ենթակետը երաշխավորում է անվճար իրավաբանական օգնություն նաև քաղաքացիական գործերով: Այդ դրույթը վերաբերում է միայն քրեական գործերին: Սակայն Դատարանը, միևնույն ժամանակ, ընդգծել է, որ չնայած քաղաքացիական գործերի վերաբերյալ նույնարովանդակ դրույթի բացակայությանը, 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը որոշ դեպքերում կարող է պետությանը պարտավորեցնել տրամադրել փաստաբանի աջակցություն, եթե դա անհրաժեշտ է արդարադատության մատչելիությունը (դատարան դիմելու իրավունքի իրացունքը) երաշխավորելու համար: Նման իրավիճակներ կարող են առաջանալ այն դեպքում երբ տվյալ վարույթին փաստաբանի մասնակցությունը ներպետական օրենսդրության համաձայն պարտադիր է կամ տվյալ դատավարությունը որոշակի դժվարություններ ու բարդություններ ունի»¹: Ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված պարտադիր դեպքերի մասին խոսվեց, իսկ ինչ վերաբերում է դատավարության բնույթից կախված փաստաբանի

¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների և իիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի և դրամ կից արձանագրությունների մեկնարանությունը. Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, Ե., 2005, էջ 235.

պարտադիր ներգրավմանը, ապա, կարծում ենք, դա հիմնված է դատավորների մասնագիտական բարձր իրավագիտակցության, իրավունքի առաջնայնության ու գերակայության վերաբերյալ կայուն ներքին համոզմունքի կիրառման վրա:

Փաստաբանը, որպես ներկայացուցիչ կարող է հանդիս գալ ոչ միայն քաղաքացիական գործերով ընդիմանուր իրավասության դատարաններում, այլև կարող է անձին ներկայացնել ՀՀ Սահմանադրական դատարանում, ինչպես նաև՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում: ՀՀ-ն Եվրոպական կոնվենցիան վկավերացրել է 2002 թ., այսինքն՝ ավանդույթներ և հարուստ փորձ այս ոլորտում չկա: Անհատական գանձատ ներկայացնելու գործում խիստ կարևորվում է փաստաբանի մասնագիտատական պատրաստվածության աստիճանը, ոչ միայն կոնվենցիայի դրույթների ուսումնասիրումը և մեկնաբանման կարողությունը, այլև եվրոպական նախադեպային իրավունքի խորը իմացությունը, ինչը հնարավորություն կտա արդյունավետորեն պաշտպանելու խախտված իրավունքները Եվրոպական դատարանում:

ՀՀ Սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ընդունվեց Սահմանադրական դատարան դիմող տուրքելուների շրջանակը, այդպիսի իրավասությամբ օժտվեց յուրաքանչյուր ոք, ով կասկածի տակ կդնի իր նկատմամբ կիրառված օրենքի սահմանադրականության հարցը: Սահմանադրական դատարանում արդեն լսված գործերը վկայում են այս նորմի կիրարկելիության մասին, դրա ժողովրդավար և առաջադիմական բնույթն ակնհայտ է: Ուստի, կարեւոր է այս ոլորտում ևս փաստաբանների ներգրավվածությունը, որոնք Սահմանադրական դատարանում ներկայացնելով կոնկրետ անձի, այդպիսով կպաշտպանեն ոչ միայն տվյալ անձի, այլև շատերի իրավունքները այնքանով, որքանով որևէ օրենքի հակասահմանադրական դրույթը ներգործում է անձանց որոշակի շրջանակի վրա:

Փաստաբանը քրեական դատավարությունում

ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի ձերքակալման, խափանման միջոցի ընտրության կամ մեղադրանքի առաջադրման պահից իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու իրավունք»: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հոչակագրի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի անմեղ համարվել, քանի դեռ իր մեղքը օրինական կարգով չի հաստատվել իրավաբակային դատական քննության միջոցով, որի ժամա-

նաև նրան տրվում են պաշտպանության բոլոր հնարավորությունները»: Իսկ ահա Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 8-րդ հոդվածի 3-րդ կետը սահմանում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի քննության ժամանակ ունի իրավունք «...» դատվել իր ներկայությամբ և իրեն պաշտպանել անձամբ կամ իր ընտրած պաշտպանի միջոցով, պաշտպան չունենալու դեպքում տեղեկացվել այդ իրավունքի մասին, ցանկացած դեպքում, ելնելով արդարադատության շահերից, ունենալ իր համար նշանակված պաշտպան՝ անվճար բոլոր այն դեպքերում, եթե նա բավարար միջոցներ չունի դրս դիմաց վճարելու համար»: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (c) ենթակետի համաձայն՝ «Քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ... «ֆրավունք ունի» ... պաշտպանելու իրեն անձամբ կամ իր ընտրած պաշտպանի միջոցով կամ, եթե նա բավարար միջոցներ չունի այդ ծառայության դիմաց վճարելու համար, ունենալու անվճար նշանակված պաշտպան, եթե դա են պահանջում արդարադատության շահերը»:

Այսպիսով, Սահմանադրությամբ և միջազգային իրավական ակտերով երաշխափորված պաշտպան ունենալու իրավունքը քրեական գործուով վարույթի ընթացքում կասկածյալի, մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի իրավունքների պաշտպանության գործուն մեխանիզմ է: «Եթե քրեական դատավարությունում մեղադրանքը ներկայացվում է պետության կողմից, ապա պաշտպանությունն իրականացվում է հասարակության կողմից և հանդիսանում է իրավունքի չափից դուրս բացարձականացման զայռող գործոն՝ թույլ չտալով իրավական պետությունը վերածել ոստիկանականի»¹: Չնեմացնելով փաստաբանական գործունեության մյուս ձևերը՝ մեր կարծիքով, հենց փաստաբանի՝ որպես պաշտպան հանդես գալին է արմատավորում փաստաբանության խնդիրները նարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործուն: Եթե խորիդատվություն տրամադրելիս կամ քաղաքացիական դատավարությունում գործ ունենք անձանց պաստ կամ սարտահայտության հետ, ապա քրեական դատավարությունում առավել խոցելի են նարդու իրավունքները և ազատությունները, հենց այսուղ է, որ փաստաբանը, հանդես գալով որպես քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչ, փորձում է իշխանությունը սահմանափակել իրավունքով՝ պայմանական համար իրավունքի գերակայություն: «Պաշտպանը քրեական դատավարության ինքնուրույն սուրյեկտ է և ունի իր լիազորությունների սահմաններում ինքնուրույնոր-

¹Տե՛ս Ազարյան Ե. Ո., նշվ. աշխ., էջ 50.

յուն դրսողելու բոլոր հնարավորությունները, հետևաբար, ինքնուրույն է ընտրում է իր դատավարական դիրքորոշումը»¹: «Պաշտպանի իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով, որի 68-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Պաշտպան է այն փաստարանը, որը քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացնում է կասկածյալի կամ մեղադրյալի շահերը և ցույց է տախի իրավարանական օգնություն՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով»: Օրենսգրքով սահմանվում են նաև վարույթին պաշտպանի պարտադիր մասնակցության դիմքերը, նրա իրավունքները և պարտականությունները և այլն: Խնդրի առնչությամբ կարևոր է քննարկել ոչ officio պաշտպանի ինստիտուտը: ՀՀ օրենսդրությունը, սահմանելով անվճար իրավարանական օգնության տրամադրումը, չի հստակեցրել անվճարունակության չափորոշիչները, բայց որոնց էլ անձին պաշտպան պետք է տրամադրվի պետական բյուջեի միջոցներով: Այս առունելի կարևոր է անձի որոշակի մասնակցությունը իր պաշտպանի ընտրությանը: «Հաշվի առնելով մեղադրյալ-պաշտպան հարաբերությունների ֆիլորիայի բնույթը, մեղադրյալին իր պաշտպանի նշանակման գործնքացին որոշակիորեն ներգրավելով կարող է նաև պատել պաշտպանության արդյունավետության բարձրացմանը և արդարադատության մատչելիությանը»²: Այն, որ «պետության կողմից» նշանակված պաշտպանի գործունեությունը շատ հաճախ զուտ ներկայություն ապահովելու շրջանակում է սահմանափակվում, քննարկել է նաև Եվրոպական դատարանի պրակտիկայում: Մասնավորապես, Արտիկոն ընդդեմ Խտախայի գործով Դատարանը հիշեցրել է, որ Կոնվենցիան կոչված է երաշխավորելու ոչ քետևական և երևակայական իրավունքներ, այլ այդ իրավունքների գործնական և արդյունավետ իրականացումը»³:

Կարևոր է այն փաստի գիտակցումը, որ պաշտպանը զուտ դատական քննության փուլում չէ, որ պետք է գործի: Ավելին, հենց նախաքննության փուլում կարող են կոպտորեն ոտնահարվել անձի իրավունքները և ազատությունները: Սակայն «ՀՀ-ում, ինչպես և նախկին խորհրդային մյուս պետություններում, մինչդատական վարույթի ընթացքում պաշտպանը չունի զուգահեռ քննության իրականացնելու իրավական և իրական հնարավորություն»⁴: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի դրույթների վերլուծությունից հանգում ենք այն եղուակա-

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, ընդիանուր մաս, դասագիրք, Ե., 2004, էջ 233.

² Տե՛ս Սելիքյան Ռ., Քոչարյան Վ., Արդարադատության մատչելիություն, Եվրոպական փորձ և հայաստանյան իիմնահարցեր, Ե., 2005, էջ 23.

³ Տե՛ս նշված «Մեկնարանություն...»-ը, էջ 233.

⁴ Տե՛ս Սելիքյան Ռ., Քոչարյան Վ., Նշվ. աշխ., էջ 13.

ցության, որ մեղադրող կողմը հատկապես նախաքննության փուլում ակնհայտ արտոնյալ վիճակում է գտնվում (օրինակ՝ պաշտպանը միայն քրեական հետապնդման մարմնի առաջարկով կարող է նաևնակցել իրականացվող քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններին): Իրավակարգի պաշտպանության, հանցագործությունների կանխանան, բացահայտման, անպատճելիությունից խոսափելու առումով հասկանալի է, որ ամինաստ է առարկել այնպիսի հասկացության դեմ, ինչպիսին նախաքննության գաղտնիությունն է, և հակառակ դեպքում փաստաբանի լայն իրավասությունները կարող են խոչընդոտել գործով ճշմարտության բացահայտմանը, այնուամենայնիվ, զարմանալի է, թե ինչպես պետք է դատական քննության փուլում ապահովվի մրցակցության սկզբունքը, եթե պաշտպանը պարտավոր է կողմնորոշվել արդեն իսկ ստեղծված իրավիճակում, «**խաղաղ մեղադրողի սահմանած կանոններով**»: Խնդրին անդրադարձել է նաև Եվրոպական դատարանը՝ պատասխանելով այն հարցին, թե արդյոք 6-րդ հոդվածի նշված ենթակետը կիրառելի է մինչդատական վարույթի նկատմամբ, և արդյոք այս դրույթը պայմանավորվող պետություններին պարտավորեցնում է պաշտպանի ծառայության նաշենիություն ապահովել նաև նախնական քննության փուլում: Օչալանն ընդուն Թուրքիայի գործով Դատարանը գտավ, որ նշված ենթակետի խախտում է հենց նախնական քննության փուլում. սակայն արվեց վերապահում՝ կապված ներաբետական օրենսդրության առանձնահատկությունների հետ: Այսինքն՝ այս հարցին կոնկրետ միջազգային իրավական մուտքում չկա¹: Կարծում ենք՝ բացի օրենսդրական բավարար իմքերի բացակայությունից, կարևոր է պաշտպանի շահագրգուժությունը, մասնագիտական իրավագիտակցության և իրավական կուլտուրայի մակարդակը:

2. Եզրափակիչ մաս

ՀՀ անկախացումից հետո արժեքային համակարգի փոփոխությունը չէր կարող չազդել փաստաբանության ինստիտուտի վրա: Չնայած խորհրդային տարիներին այդ ինստիտուտի առկայությանը, չկային ձևավորված ավանդույթներ, որոնք հնարավորություն կտային փաստաբանության կայունության պահպանմանը ճգնաժամային տարիներին: 1998թ. ընդունված օրենքը դրական քայլ էր այս առումով, բայց այն առաջընթացային ու ճկուն չէր, ինչը հանգեցրեց 2004թ. նոր օրենքի ընդունման: Այն, սահմանելով փաստաբանության, փաստաբանական

¹Տե՛ս «Մեկնաբանություն...», էջ 235-236.

գործունեության, փաստաբանի հասկացությունը, կարգավորելով փաստաբանների պալատի կազմավորման. կառուցակարգային և այլ կարևոր հարցեր, իրական հնարավորություն է այս ինստիտուտի զարգացման համար: Խիստ կարևոր էր Սահմանադրական փոփոխությամբ, ապա նաև օրենքում կատարված փոփոխությամբ՝ հատուկ արտոնագրերի համարդի վերացումը: Այս հանգանակքը երաշխիք է փաստաբանների իրավահավասարության սկզբունքի իրազորման համար: Կարևոր է փաստաբանի փորձնակների և օգնականների իրավական կարգավորումը. չնայած օրենքը չի հստակեցնում դրանց տարրերությունները, սակայն տեսական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս սահմանել դրանք: Իրավական պետության համար, որը պատրաստակամ է ապահովելու իր քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանությունը, առաջնարարացային է հանրային պաշտպանի գրասենյակի հիմնումը: Հետևաբար, կարելի է փաստել, որ կան բավարար իրավական հիմքեր փաստաբանության ինստիտուտը ՀՀ-ում զարգացնելու համար: Սակայն չպետք է նոռանալ, որ քաջի իրավական կողմից, երևոյթը գոյություն ունի նաև որոշակի հոգեբանական հարքության վրա, հասարակական բարդ ու բազմաթիվ հարաբերությունների լարիինքնուսում, քաղաքական ուժերի հարաբերակցությամբ պայմանավորված փոփոխական իրավիճակի պայմաններում: Կարծում ենք, պողոտիվիստական տեսությունը (լավ օրենքների միջոցով հասարակությունը վերափոխելու) լիովին սպառել է իրեն, և պետք է իրավիճակը պատկերացնել ավելի գործնական: Մասնավորապես, քաջի փաստաբան-պաշտպանին իրավունքներով օժտելուց, անհրաժեշտ է հաշվի նատել երևոյթի սոցիալ-հոգեբանական կողմի հետ, այսպես, դատավորի աշքում այդ պաշտպանը պետք է լինի նույնապիսի հետինակողություն, ինչպիսին դատախազը, միայն այդպիսով կարող է իրազորմել մրցակցային դատավարության սկզբունքը, ինչին հասնելու համար, ցավիք, դեռ երկար ճանապարհ ունենալ անցնելու: Այս առումով խիստ կարևոր են փաստաբանների գործունեության սոցիալական երաշխիքները, կարծում ենք՝ նաև փաստաբանների որակավորման պայմանների խստացումը, այսինքն՝ մասնագիտական պատրաստվածության բարձրացումը:

Փաստաբանությունը, լինելով քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտներից մեկը, չի կարող կայացած լինել, եթե երկրում հենց այդ հասարակությունը կայացած չէ: Հետևաբար, փաստաբանությունը, անմիջականորեն և միջնորդավորված, կապված է պետության քաղաքական կայունության, տնտեսական զարգացման, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության այլ բաղադրիչների հետ որոնց կայունությունը և զարգացումը ինքնին կայամանավորի, պատճառ կլիմի, (ինչու չէ՝ նաև հետևանք կհանդիսանա) փաստաբանության կայացման համար:

Օգտագործված գրականության ցանկ **ա. Նորմատիվային աղբյուրներ**

1. ՀՀ Սահմանադրություն, 5-ը հուլիսի 1995թ. (27-ը նոյեմբերի 2005 թ. փոփոխություններով)
2. Մարդու իրավունքների համընդիանուր հոչակագիր, 10-ը դեկտեմբերի, 1948թ.
3. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր, 16-ը դեկտեմբերի, 1966թ.
4. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա, 1950թ.
5. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրը. պաշտոնական վերահրատարակություն, Ե., 2006
6. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրը. պաշտոնական վերահրատարակություն, Ե., 2006
7. ՀՀ օրենքը «Փաստաբանության մասին», ՀՀ ՊՏ 2005 N6(378), 21.01.05
8. ՀՀ օրենքը «Փաստաբանական գործունեության մասին», 18.06.98 / www.parliament.am/

թ. Դասագրեր և մենագրություններ

1. Պետրոսյան Ռ. Գ., Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, Ե., 2003
2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, ընդիանուր մաս, դասագիրը, Ե., 2004
3. Կյուրենա Ա. Գ., Աдвոկատուրա /Կաբինետ/, Մ., ՅՈՐԱԾ, 2005
4. Ազարյան Ե. Ռ., Փաստաբանության հիմունքները, Ե., 2006
5. Մելիքյան Ռ., Քոչարյան Վ., Արդարադատության մատչելիություն, Եվրոպական փորձ և հայաստանյան հիմնահարցեր, Ե., 2005
6. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների մեկնաբանություն. Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, Ե., 2005

ՀԻԼԻԹ ՔԱՍՄԱԼՅԱՆ

Ներածություն

Ցանկացած ժողովրդավարական հասարակությունում փաստաբանները կոչված են կարևոր դեր խաղալու արդարադատության իրականացնան, վեճերի կանխարգելման և լուծման, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործում: Փաստաբանությունը հասարակության բաղկացուցիչ մասն է, որա կարևորագույն կառույցներից մեկը: Նրա գոյությունն ինքնանպատակ չէ, այլ հասարակության կողմից իրավական օգնության ստացման անհրաժեշտ թելադրանք¹: Համաձայն ՀՀ փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի հոդված 2.1.-ի՝ փաստաբանն աջակցում է հասարակության մեջ իրավունքի գերակայության ամրապնդմանը, իրականացնում օրինականության քարոզչություն՝ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները հարգելու և միջազգային հանրաճանաչ նորմերն ամրապնդելու ուղղությամբ: Փաստաբանական գործունեությունը «մարդ արարածին» իրավաբանական օգնություն ցուց տվող այն կարևորագույն ինստիտուտն է, որն անխօնիորեն կապված է այնպիսի արժեքների հետ, ինչպիսիք են մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, կյանքը, ճակատագիրը: Սույն գործունեության կարևորությունն արտացոլվել է ՀՀ Սահմանադրության մեջ, որի 18-րդ հոդվածը նախատեսում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև՝ պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքը: Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքներն ու ազատությունները օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունքը»: Վերոնշյալն ինքնուրույնարար իրականացնելու անհնարինությունը՝ պայմանավորված օրենքի շիմացությամբ և այլ գործուներով, հանգեցնում է փաստաբանական գործունեության անխուսափելի և ծայր անհրաժեշտության: Այդ մասին է վկայում ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածը, որը ոչ միայն ամրագրում է յուրաքանչյուր անձի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, այլև ծերբակալման, խափանման միջոցի ընտրման կամ մեղադրանքի առաջադրման պահից իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու իրավունքը: Այս նորմերի նախատեսումն է՝² կարևոր երաշխիք է հանդիսանում իրավական պետության, արդարադատության իրակա-

¹Տե՛ս Վասեկովսкий Е.В., Организация адвокатуры, изд.-во “Юрид.лит”, М., 1893, էջ 6-8.

նացման, մրցակցային դատավարության համար, քանի որ այն կոչված է նպաստելու դատավորի կողմից գործի բազմակողմանի, լրիվ և օրյեկտիվ ուսումնասիրմանը և ճշմարտացի ու արդարացի որոշման կայացմանը: Արդին իսկ «փաստաբան» հասկացության վերլուծությունից պարզ է դառնում հասարակական հարաբերությունների ոլորտում նրա ունեցած դերի և նշանակության մասին: Ունենալով լատինական ծագում՝ «փաստաբան» եզրույթն առաջացել է «advocates» և «advocare» բառերից, որոնք թարգմանաբար նշանակում են «կանչել օգնության»¹: Ավելացնենք, որ փաստաբանությունը ծագել է Հին Հռոմում, որտեղ փաստաբանական գործունեությունը էին իրականացնում «պատրիցիները»՝ մեղադրյալի բարեկամները և ընկերները, որոնք նրան ուղեկցում էին դատարան և պաշտպանում վերջինիս իրավունքները: Հետագայում դրա հիման վրա ձևավորվեց առանձին մասնագիտություն, որը կոչված էր իրականացնելու դատական պաշտպանություն²: Վերը շարադրված մեզ թույլ է տալիս հաստատակամորեն պնդելու, որ փաստաբանության ինստիտուտն արդին «ձգել է իր ամուր և խորն արմատները» և համարձակորեն բռնել է իր գարգացման ուղին, այն է՝ դեռ վաղուց: Սակայն ակնհայտ է, որ այս ուղղությամբ դեռ անելու շատ քան կա: Ինչպես նշել ենք, «փաստաբանական գործունեությունը» երաշխիք է հանդիսանում իրավակարգի և օրինականության ամրապնդման, իրավական և ժողովրդավարական պետության գոյության համար, սակայն պետք չէ մոռանալ, որ այն ևս երաշխիքների կարիք ունի: Խոսքը վերաբերում է ոչ միայն փաստաբանի անկախությանը, անձեռնմխելությանը և իրավական ամրագրում ստացած մյուս սկզբունքներին, այլ նաև մի շարք գործուների, այդ թվում՝ հոգեբանական, տրամաբանական, լեզվաբանական, որոնք ուղղակիորեն պայմանավորում են լուծման ենթակա գործի հաջող ավարտը: Այս առումով հարկ ենք համարում ուսումնասիրել հատկապես փաստաբանի «խոսքի հմտության» և «հոգեբանական կարողության» ոլորտները՝ որպես փաստաբանական ելույթների և գործի հաջող լուծման անհրաժեշտ և կարևոր երաշխիքներ:

¹ Ст. Смоленский М.Б., Адвокатская деятельность и адвокатура, изд.-во «Феникс», Ростов-на-Дону, 2004, т.2 82.

² Ավելի մանրամասն տես Օրлянскую И.В., Римское право, изд.-во «Право», М., 2005 г., т.2 25, Rabel N., „Grudzuge des Romischen Rechts”, Berlin, 1955, т.2 85, Гримм Д.Д., Лекции по догме римского права, М., 2003, т.2 48.

1. Փաստարանական ճարտասանության հմտությունը՝ որպես «փաստարանական ճառի և եղույթների» անհրաժեշտ նախադրյալ

Դատական ճարտասանության հմտությունը ձևավորվել է դեռևս Հին Հունաստանում և Հին Հռոմում: Այս ոլորտի հայտնի դիմքերից են եղել Մարկոս Կրասսոսը, Մարկոս Անտոնիոսը, Ֆիցերոնը և շատ որիշներ¹:

- Նախ և առաջ, փորձենք պարզել, թե ինչ է ճարտասանությունը:
Նման անվանում հաճախ տալիս են փաստարանական խոսքի կամ ճառի հմտությանը: «Ճարտասանություն» եզրույթի բառացի վերլուծությունից ելնելով՝ այն կարելի է բնորոշել որպես կարողություն կամ հմտություն՝ խոսելու ոչ միայն գեղեցիկ, այլև՝ համոզիչ: Այսինքն, դա միայն խոր շարադրելու կարողություն չէ: Նախ և առաջ, «ճարտասան» փաստարանը պետք է լավ տիրապետի բուն լեզվին (հատկապես՝ իրավաբանական տերմինարանությանը), ինչպես նաև՝ դրանք գուգորդի անթերի տրամարանությամբ, գիտելիքների մեծ պաշարով, գործի բազմակողմանի ուսումնասիրմանը, հոգեբանական գործուների վերլուծությամբ: Ներկայացված խոսքը պետք է ունենա նորի տրամարանական կապ և հաջորդականություն, լինի հիմնավորված և հանդիսանա թերվող փաստարկների օրյեկտիվ գնահատման արդյունք: Հասարակ բառերի շարանը, խճճված միտքը, բարդ շարահյուսական արտահայտություններն ու ձևակերպումները անխուսափելիորեն ընդունակ են դժվարեցնելու հաճախորդի շահերի պաշտպանության գործընթացը: Այլ իսկ պատճառով, օրյեկտիվ անհրաժեշտության թելայրանքից ելնելով, փաստարանական եղույթներին և ճառերին պետք է ներկայացվեն խիստ պահանջներ: Պետք չէ նորանալ, որ իրավաբանակային եղույթը զգայական ազդեցության արդյունավետ միջոց է:

Դատարանում եղույթը ունեցողը լեզվի միջոցով² բևեռում է բոլորի, հատկապես՝ դատարանի ուշադրությունը գործի այս կամ այն առանձ-

¹ Տե՛ս Արիա Ս.Լ., *Зашитительные речи и жалобы, изд.-во “Юрист”, М., 1991, № 21, Бойков А.Д., Пути повышения деятельности защитника: метадическое пособие для адвоката, изд.-во “Юридлит”, М., 1972, № 34.*

² ՀՀ Սահմանադրության 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ «ՀՀ պետական լեզուն հայերենն է»: Ընդ որում, ՀՀ պաշտոնական լեզուն գրական հայերենն է, որն օգտագործվում է պաշտոնական գործադրության, դատավարության, հանրակրթական ուսուցումը կազմակերպելու ժամանակ և այլն: Այս կապակցությամբ տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական իրավունք, խօսքը՝ Այվազյան Ն. Ա., ԵՊՀ իրատարակչություն, Երևան, 2003, № 185: Լեզվի հետ կապված մի շարք հարցեր կարգավորվում են նաև 1993թ. ապրիլի 7-ին ընդունված «Լեզվի մա-

նահատկությունների վրա: Վերջինս հատկապես մեծ նշանակություն ունի պաշտպանական ճառերի ժամանակ, ինչպես նաև՝ երդվյալ ատենակալների մասնակցությամբ դատավարության ընթացքում, որտեղ մարդկային գործոնը մեծ դեր է խաղում: Փաստաբանի ճառը, որը կառուցված է ճարտասանության բոլոր կանոններին համապատասխան, իիմնված է օրենքի գերակայության և գիտելիքների մեծ պաշարի, տրամարանության և առողջ դատողության վրա, կարող է փոխել դատավարության ընթացքն այն ուղղությամբ, որը ձեռնոտ և ցանկալի է պաշտպանյայի համար: Սա էլ հենց հանդիսանում է ճարտասանական արվեստի դրսերումը: Փաստաբանական ելույթի ազդեցությունը մեծ է հատկապես դատավորի նկատմամբ, քանի որ այն կոչված է նպաստելու՝

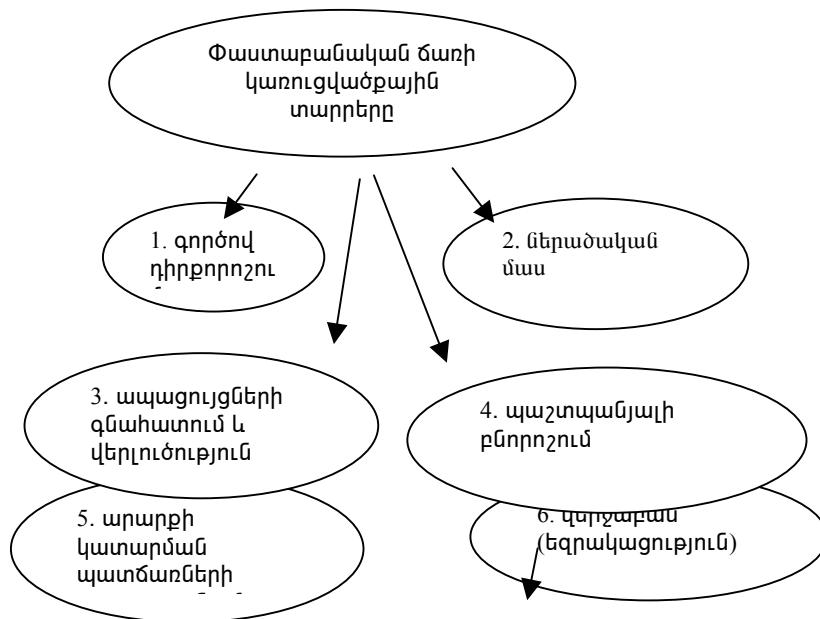
- գործի հանգամանքների պարզաբանմանը,
 - նրա բազմակողմանի, լրիվ և օրյեկտիվ հետազոտմանը,
 - գործի կապակցությամբ ճշնարության հաստատմանը,
 - դատավորի մոտ «քարեհաճ» ներքին համոզմունքի ձևավորմանը,
 - արդարացի և ճշմարտացի որոշման կայացմանը:
- Խոսքի հմտությունը կարևորվում է ոչ միայն հրապարակային ելույթների ժամանակ, քանի որ փաստաբանական գործունեությունը ներառում է նաև.
- բողոքներ և միջնորդություններ ներկայացնելը,
 - բացատրություններ տրամադրելը,
 - հայցեր հարուցելը,
 - հակառակ կողմի բերած փաստարկներին հակադարձ փաստարկներ բերելը:

Այս ամենն անխպելիորեն կապված է լեզվի անընդհատ կիրառման հետ: Ինչպես արդեն նշել ենք, փաստաբանական խոսքի հմտությունն առավել կարևորվում է դատական վիճաբանությունների ժամանակ՝ պաշտպանական ճառ ներկայացնելիս: Այստեղ այն համոզման դրսերման միջոց է և կախված է երկու հիմնական հանգամանքներից՝ օրենքի իմացության և համոզելու և ելույթ ունենալու կարողության աստիճանից: Դատական վիճաբանությունը փաստական գործի եզրա-

սիմ» ՀՀ օրենքով, որի 4-րդ հոդվածը պարտավորեցնում է գործող պետական - մարմիններին, պաշտոնատար անձանց, ծեռնարկություններին, հիմնարկներին և կազմակերպություններին գործավարությունն իրականացնել հայերեն, ինչպես նաև մայրենի լեզվով ելույթ ունենալ ժողովներում, նստաշրջաններում, համագումարներում, գիտաժողովներում, հրապարակային պաշտպանության, պաշտոնական և զանգվածային այլ միջոցառումների ժամանակ:

փակիչ մասն է դատարանում: Վերջինս հանդիսանում է դատարանում կատարված մանրակրկիտ աշխատանքի հակիրճ կրկնությունը: Հաշվի առնելով վերջինիս կարևորությունը՝ առանձնացվում են փաստարանական ճառերին ներկայացվող մի շարք պահանջներ և դրանց հիման վրա ձևավորված հիմնական կանոններ, որոնք մշակվել են փաստարանական պրակտիկ գործունեության ընթացքում: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ բոլոր դեպքերի համար չկան «պատրաստի դեղատոմսեր», և յուրաքանչյուր առանձին դեպքում ելույթի բովանդակությունը որոշվում է՝ ելնելով կոնկրետ գործի բնույթից և դրա հետ կապված խնդիրներից:

*Փաստարանական ճառի կառուցվածքը կարելի է ներկայացնել
հետևյալ տեսքով.*

- ❖ Գործով դիրքորոշում ներկայացնելիս փաստաբանը պետք է ճգնի գտնել հակառակ կողմի ներկայացրած փաստարկների թույլ կողմերը¹ և փորձի հերքել դրանք, որն ավելի ծավալուն կերպվ տեղի է ունենում ապացուցողական նշանակություն ունեցող փաստարկների վերլուծության ժամանակ: Գործով դիրքորոշման ժամանակ մշակվում և ընտրվում է փաստաբանական վարկածը՝ պաշտպանության ձևերն ու ուղիները: Փաստաբանական վարկածը կոչված է ապացուցելու դատարանին, թե ինչ է պատահել, ինչպես և ինչու: Վերջինիս առաջարկվող պահանջներից են:
- մտքի տրամարանական դասավորվածությունը,
 - խոսքի հստակությունը, պարզությունն ու մատչելիությունը,
 - համապատասխանությունն իրավաբանական վարկածին,
 - իրատեսությունն ու ճշմարտացիությունը:

Խոսքի մատչելիության, պարզության և հստակության տակ հասկացվում է հետևյալ պահանջների կատարումը.

1. Փաստաբանական ճառը չպետք է գերհազեցած լինի մտքի ընկալումը դժվարեցնող արտահայտություններով: Օրինակ, «այնուամենայնիվ», «քննականարար», «ուրեմն», «չնայած որ, սակայն», «այսպիսով» և այլն: Ավելի լավ է լրել, քանի խոսքի դադարն անտեղի լրացնել նման «ավելորդ» արտահայտություններով:
2. Անհրաժեշտ է չափավոր և զգույշ օգտագործել արտասահմանյան բառերը, քանի որ դրանք հաճախ ոչ բոլորին են հասկանալի լինում:
3. Անհրաժեշտ է նաև.

 - խոսափել հապավումներից և բառերի համառոտ ձևակերպումներից,
 - զերծ մնալ կրկնարանություններից և նույնաբանություններից,
 - շեղվել մտքի «կարմիր թելից»,
 - չօգտագործել անձնավորված և վիրավորական արտահայտություններ՝ պահպանելով շփման էթիկայի կանոնները,

4. Ելույթը պետք է լինի այնպիսին, որպեսզի պահովվի դրան ունկնդրելու հնարավորությունը (միջին բարձրության և արագույան ձայն):

¹Տե՛ս Բելկին Ա.Պ.,*Теория доказывания*, М., “Норма”, 2000, էջ 54, Բոйков Ա.Դ.,*Нравственные основы судебной защиты*, изд.-во “Знание”, М.,1978, էջ 23, Бородина Г.Ж., “*Психология делового общения*”, М., 1999, էջ 23.

Ինչ վերաբերում է ճանի ներածական մասին, ապա դրա կարևորությունն առանձնացվում էր դեռևս Հին Հունաստանում: Առանձնացնելով փաստաբանական ճանի երեք հիմնական հատվածներ՝ ներածական, հիմնական-բնութագրական և ամփոփիչ՝ հին հույներն առանձնակի ուշադրություն էին դարձնում հատկապես ներածական հատվածին: Նրանց կարծիքով, փաստաբանի ելույթի որակը մեծապես կախված է հենց հաջող ներածությունից, այսինքն՝ «ճանի բացումից» կամ խոսքը սկսելուց, որն ունկնդիրներին ծանոթացնում է ելույթի բեմայի հետ և նախապատրաստում նրա հետագա բովանդակության ընկալմանը: Նման կարծիք է արտահայտվում նաև ներկայումս¹: Այս առումով ներածական մասին ներկայացվող պահանջներից են հատկապես առողջ դատողությունն ու մտածելակերպը²: Ըստ էության, փաստաբանական ճանի այս հատվածի հիմնական նպատակը գործի հանգամանքները խելամտորեն, հասկանալի և մատչելի ներկայացնելն է: Վերջինը, իր հերթին, պայմանավորված է մի շարք հոգեբանական գործոններով: Նախ, պարզեցված միտքն ավելի դյուրընկալ է: Բացի այդ, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ խճճված միտքը և «ամպագոռողո» արտահայտություններն առաջ են բերում այն, ինչ հոգեբանության լեզվով կոչվում է «մեծամտության բարդույթի հետևանք»: Սա այն դեպքն է, երբ ունկնդիրն սկսում է իրեն վաս և ցածրացված զգալ անհասկանալի բառերի տեղատարափից, քանի որ ի վիճակի չէ ընկալելու ներկայացված միտքը: Իսկ խոսելով դիմացինի հետ իրեն հասկանալի լեզվով՝ ելույթ ունեցողն արհեստականորեն իրեն ավելի մոտ է դարձնում դիմացինի՝ բարձրացնելով վստահության մակարդակը և գաղափարի ճշմարտացիության նկատմամբ հավատի աստիճանը: Ներկայացվող նյութի հիմնավորվածության մասին խոսելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ այն հավասարապես կապված է և իրավական հիմքի, և գործի հանգամանքների հետ: Ելույթի ժամանակ փաստաբանը ձգտում է դրսերել իրավական ոլորտի բարձր իմացություն և գիտելիքների մեծ պաշարի առկայություն: Սակայն այստեղ ևս հոգեբանական գործոնը թելադրում է չարաշահումներից զերծ մնալու պահանջը. ներկայացվող տեղեկատվության պաշարը պետք է համապատասխանի գործի ծավալին: Այս առումով առաջանում է նաև ժամանակային սահմանա-

¹ С্�в.у Смоленский М.Б., Адвокатская деятельность и адвокатура в РФ, изд.-во “Феникс”, Ростов-на- Дону, 2004, էջ 84.

² Ինչպես գտնում էր Ռ. Գարիսը.«Առողջ դատողությունը փաստաբանական արհեստի հիմքն է»:

փակվածության խնդիրը¹: Թեև իրավական տեսանկյունից պաշտպանական ճառերին ժամանակային սահմանափակումներ չեն ներկայացվում, սակայն չարաշահման դեպքում դատավորն իրավունք ունի ընդհատելու ելույթ ունեցողին և խնդրելու խոսել ըստ էության: Այդ մասին է վկայում հատկապես ՀՀ քր. դատ. օր. 354-րդ հոդվածի 6-րդ կետը, որի համաձայն՝ «Դատարանը չի կարող դատական վիճաբանությունները սահմանափակել որոշակի ժամանակով, սակայն նախագահողն իրավունք ունի ընդհատելու վիճաբանությունների մասնակիցներին, եթե նրանք շոշափում են քննարկվող գործի ենաւ առնչություն չունեցող հանգամանքներ: Ի դեպ, ավելացնենք, որ մինչ օրս ամենաերկար պաշտպանական ճառը ներկայացվել է «Դրեյֆուսի գործով»՝ տևելով մի քանի ժամ: Ամենակարծ ճառը ներառել է ընդամենը մեկ նախադասություն՝ վերաբերելով հոգևորականի կողմից գողության կատարմանը: Իր պաշտպանական ճառում փաստարան Պլեվակոն արտահայտել է հետևյալ միտքը. «Ձեր առջև կանգնած է մի հոգևոր այր, որը բազմից ներել է ձեր մեղքերը. մի՞թե դուք գեր մեկ անգամ չեք կարող նրա մեղքերին քողություն տալը»:

1. Փաստարանական ելույթներում կարևորվում է նաև հակիրճ խոսելու ընդունակությունը: Այն էական նշանակություն ունի հատկապես ռեպիլեկտներ ներկայացնելիս: Ինչպես արդեն նշել ենք, ճանի ներկայացման կարևոր պահանջներից է կրկնաբանությունների բացառումը²: Դրանով ելույթ ունեցողը, նախ, տնտեսում է ժամանակը, երկրորդ, ուշադրություն է հրավիրում ներկայացվող յուրաքանչյուր գաղափարին:
2. Հաջող ելույթի գրավական է նաև օրինակներ բերելը: Օրինակներն իսկապես կարևոր են և անհրաժեշտ, քանի որ վերացական մտածողությունն առավել, քան դժվար է ընկալման համար, և ավելի դյուրին է այն համատեղել մտապատկերային ընկալմամբ: Սակայն վերջիններս պետք է ներկայացվեն ոչ այլքան կյանքից, որքան դատական պրակտիկայից³: Ինչպես գիտենք, մարդկային

¹Տե՛ս Ивакина Н.Н., “Культура судебной речи”, изд.-во “Юрист”, М., 1999 г., էջ 45, Кабалкина А.С., “Юридическая этика”, изд.-во “Юрист”, М., 2000, էջ 25, Лившиц В.И., “Слово адвоката”, М., 1990, էջ 54.

²Տե՛ս Дейл Карнеги, “Как оказывать влияние на людей, выступая публично”, изд.-во “Прогресс”, М., 1989, էջ 248.

³Այսուեւ խոսք չի գնում դատական նախադեպը մեր իրավական համակարգի բաղկացուցիչ նաև դարձնելու մասին, այլ ակնկալվում է դրանք օգտագործելու որպես խորհրդակցական բույրի տիպական օրինակներ:

ուղենքը համեմատության կատարման հակում ունի, և օրինակներ բերեն այս առումով երկալի դեր է խաղում.

- օրինակների միջոցով պատկերացում է կազմվում ասվածի վերաբերյալ՝ ելույթը դարձնելով հեշտ ընկալելի,

- դրանք մարդկային գիտակցության վրա ազդելու միջոց են հանդիսանում՝ փորձելով փոխել մտածելակերպի ուղին:

3. **Փաստաբանական ճանի կարևոր մասն** է կազմով ապացուղական նշանակություն ունեցող փաստերի վերլուծությունը և գնահատումը: Այստեղ մեծ նշանակություն ունի հոգեբանական և տրամաբանական գործոնները հաշվի առնելը: Այլ կերպ ասսած, այստեղ հատկապես կարևորվում են դատողություններ կատարելու, համոզմունքի կիրառման և բացատրելու կարողությունները, ինչպես նաև՝ գործի հանգամանքներին նանրամասն տեղեկացվածությունը:

4. **Ելույթների ժամանակ կարևորվում է նաև պաշտպանյալի անձը** բնորոշող տվյալները հաշվի առնելը և ներկայացնելը: Դա հատկապես կարևոր նշանակություն ունի քրեական գործերով, սակայն չպետք է անտեսվի նաև քաղաքացիական ոլորտում¹: Սույն գործընթացը նպատակ է հետապնդում ներկայացնելու պաշտպանյալի աշխարհիայցքն ու մտածելակերպը (հոգեբանական աշխատանք), ապա դրա միջոցով բացատրելու այս կամ այն արարքի կատարման «անհրաժեշտությունը», պատճառներն ու պայմանները (բացատրական աշխատանք): Ինչ վերաբերում է փաստաբանական ճանի վերջարանին, ապա այստեղ կատարվում է ընդհանուր դատողությունների վերաբերյալ եզրակացություն: Ելույթի վերջում փաստաբանը կոնկրետ խնդրանքով դիմում է դատարանին՝ մերժելու հայցը, արդարացնելու մեղադրյալին և այլն: Զգտելով ելույթի վերջին հատվածի նկատմամբ ավելի մեծ ուշադրություն գրավել՝ այն հաճախ ուղենակություն է սույր բնորոշումներով: Սակայն փաստաբանը միշտ պետք է հիշի, որ իրավունք չունի օգտագործելու իր անձնական կարծիքը, այլ պետք է առաջնորդվել գործով պացուցված հանգամանքներով: Չեն կարող օգտագործել ինչպես անձնավորված, այնպես էլ վիրավորական արտահայտություններ: Իր ճառում փաստաբանը պետք է մի քանի անգամ, սակայն տարբեր տեսանկյուններից ներկայացնի առաջ քաշված պաշտպանական վարկածը: Դա կատարվում է .

- այն ըստ արժանվույն և բոլոր կողմերից հիմնավորելու համար,

¹ Сեւ Гаврилова С.Н., “Адвокат в уголовном процессе”, изд.-во “Юрид.лит”, М., 1995, № 28, Мельник В.В., “Искусство доказывания в состязательном процессе”, М., изд.-во “Дело”, 2000, № 42.

- հետապնդելով նաև հոգեբանական նպատակներ, քանի որ դրանով ունկնդիրն արհեստականորեն «համակերպվում և ընտելանում» է ներկայացվող գաղափարներին:

Ճառի ժամանակ փաստաբանը պետք է նաև կարգավորի իր շարժումն ու միմիկան. արդարացված չէ ոչ չափազանց շարժունակությունը, ոչ էլ հատկացված վայրում «արձանի պես» կանգնելը: Հատկապես մեծ ուշադրություն է պետք դարձնել ձեռքերի շարժմանը և միմիկային: Այս առումով կարևորվում է հայացըք: Ելույթը ունենալիս ցանկալի է նայել ունկնդիր աշքերի մեջ¹: «Դա հետապնդուն է մի քանի նպատակ.

- աշքերի մեջ նայելով՝ դիմացինի հետ հաստատվում է հոգեբանական կապ, որն, անշուշտ, օգնում է նյութի ընկալմանը,
- դրանով երկու ունեցողն արագ կարողանում է որոշել, թե ինչ տպավորություն է գործում ասվածը դիմացինի վրա:

Այս առումով լրացուցիչ պահանջներ են առաջադրվում փաստաբանական վարքագծին ԱՄՆ-ում: Համաձայն «Փաստաբանների ամերիկյան ընկերակցության կանոնագրքի»՝ արգելվում է մեջքով շրջվել երդվյալ ատենակամերին, մատնացույց անել որևէ մեկին և այլն:

2. Փաստաբանական գործունեության հոգեբանական հիմունքները

Այսպիսով, նախկին պարագրաֆում քննարկված բոլոր գործոնները հաշվի առնելով՝ կարելի է ձևավորել հղված խոսք: Սակայն դա էլ քիչ է փաստաբանի համար: Արդյունավետ գործելու ակնկալիքով փաստաբանը պետք է ունենա նաև «գերասանական տվյալներ»՝ շարադրված նյութը անկաշկանդ և համոզիչ ներկայացնելու համար: Բացի այդ, նա պետք է ունենա նաև «հոգեբանական լավ տվյալներ»: Հոգեբանական կարողությունները օգնում են փաստաբանին իր գործունեությունում, քանզի դրանք նպաստում են դիմացինի մասին գնահատականի և նրա բարոյահոգեբանական կերպարի ձևավորմանը: Վերջիններս էլ նպաստում են գործի հանգամանքները պարզմանը, պաշտպանական վարկածի մշակմանը և մի շարք այլ գործընթացների: Հոգեբանական գործոնը կարևորվում է փաստաբանի համար նաև հաճախորդի հետ հոգեբանական կապ հաստատելու ուղղությամբ: Փաստաբանի հոգեբանական հատկանիշները ենթադրում են հետևյալ պայմանների առկայությունը.

- մարդկանց հետ շփվելու ունակություն: «Դա համագործակցելու կարողություն է, որը հաճախ օգնում է այլ անձանց հետ հա-

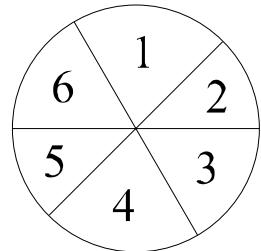
¹ Ст. Мельниковский М.С., “Методика и тактика подготовки и произнесения адвокатом судебной речи”, изд.-во “Де-юре”, М., 1997, с. 87.

կադրվելուց խուսափելիս, նրանց կողմից անվատահության խոչընդոտները վերացնելիս և այլն:

- Հաճախորդի հետ կապ հաստատելով՝ փաստաբանը ձգտում է ցույց տալ, որ նրանք կոչված են պաշտպանելու ընդիւնուր շահ. այսինքն, նրանց շահերի միջև չկա հակասություն:
- Դաստիարակչական գործառույթը փաստաբանական գործունեությունում ևս կարևոր տեղ է զրափում, այն ուղղված է մարդկանց մոտ իրավագիտակցության բարձրացմանը, օրինականության, իրավակարգի և արդարադատության նկատմամբ հարգանքի և հավատի ձևավորմանն ու պահպանմանը: Նրա նպատակն է հաճախորդներին բացատրել, որ յուրաքանչյուր խնդիր ունի օրենքի շրջանակներում լուծման հնարավորություն, իսկ անօրինական գործողություններից «հետ պահող» կարևոր միջոց է պատասխանատվություն նախատեսող իրավական նորմերի սանկցիաները: Փաստորեն, փաստաբանը պետք է օժտված լինի նաև մանկավարժական հատկանիշներով:
- Փաստաբանը պետք է դրսերի պատրաստվածության և գիտական պաշարի բարձր մակարդակ՝ ձգտելով անընդհատ ինքնակատարելագործման:
- Փաստաբանական գործունեության հատկանիշներից են նաև կազմակերպվածությունը և պատասխանատվության բարձր զգացումը:

Փաստորեն, վերոնշյալը հանդիսանում է էթիկական այնպիսի կարևոր սկզբունքների դրսերում, ինչպիսիք են բարեխղճությունը և կոմպետենտությունը: Փաստաբանական գործունեությանը ներկայացվող հիմնական պահանջները ավելի մատչելի ներկայացնելու համար բերվում է հետևյալ սիենմատիկ պատկերը:

Փաստաբանական գործունեության արդյունավետության երաշխիքները

- 1 - գործի իմացություն
 2 - տրամաբանություն
 3 - խոսքի հմտություն
 4 - հոգեբանական կարողություններ
 5 - դերասանական հմտություն
 6 - մանկավարժական (բացատրական) կարողություն

Կարևորելով փաստաբանության գործունեությունում հոգեբանական կարողությունների անհրաժեշտությունը՝ հարկ ենք համարում համառոտ կերպով անդրադարձանալ նաև նրա կողմից կիրառվող հոգեբանական մի շարք միջոցներին՝ այսպես կոչված «քանալիներին»: Նախ և առաջ կցանկանայինք մատնանշել այն հանգամանքը, որ փաստաբանական գործունեությունը սահմանափակված է օրենքի շրջանակներով: Այսինքն, եթե փաստաբանն այն անձն է, որը կոչված է ցույց տալու իրավաբանական օգնություն, այն պետք է իրականացվի օրենքով չարգելված միջոցներով և եղանակներով: Այս կապակցությամբ առաջանում հարց՝ արդյո՞ք հակաօրինական են համարվող փաստաբանի կողմից այնպիսի միջոցների կիրառումը, ինչպիսիք են համոզումը, հարկադրանքը, խոստումներ տալը և այլն: Համաձայն տրամաբանության որորում տարածում գտած տեսակետի¹՝ հանգումը զրուցակի գիտակցության վրա տրամաբանորեն հիմնավորված սեփական մտքերի միջոցով ինտելեկտուալ ազդեցության միջոց է: Այս առումով անհրաժեշտ է մանրակրկիտ կերպով ընտրել բերվող փաստերը, փաստարկներն ու օրինակները: Օրինակ, համոզելով դրւս զալ հանցավոր համագործակցության կազմից, փաստաբանը շահագրգում է պաշտպանյալին ավելի փոքր պատժատեսակով: Ի տարրերություն դրան՝ հարկադրանքը բռնության կիրառումն է մարդու կողմից՝ ցանկալի վարքագծի կատարման ակնկալիքով: Այն պետք չէ շփոթել ֆիզիկական հարկադրանքի կիրառման հետ, քանի ուժի կիրառումը բոլոր դեպքերում էլ համարվում է հակաօրինական և արգելված: Սակայն եթե հանցագործության կատարումից հետ պահելու ակնկալիքով փաստաբանը հաճախորդին դնում է հոգեբանական ճնշման տակ, դա իրավական տեսանկյունց իրավախախոսում դիմում չի կարող և, մեր կարծիքով, միայն ողջունելի է: Իր հերթին, նախազգուշացումը բավականին նման

¹ Ст. Романов В.В., “Юридическая логика”, изд.-во “Де-юре”, М., 2004, тг 187.

է բերված երկրորդ դեպքին: Փաստորեն, խոսքը գնում է օրենքի կան-իարգելիշ բնույթի մասին, իսկ փաստաբանի դերն այս ոլորտում կայա-նում է հաճախորդին օրենքի պահանջներին տեղեկացնելը: Փաստա-բանների կողմից նաև լայնորեն կիրառվում են շրջապատող միջավայ-րի վրա ազդեցություն ունենալը, դաստիարակչական բնույթի միջոցա-ռումների իրականացումը և մի շարք նմանատիպ միջոցներ, սակայն ծավալային սահմանափակվածությունից ելնելով՝ մենք ստիպված ենք բավարարվել միայն այսքանով:

Վերջաբան

Սույն աշխատությունում կատարված վերլուծությունը թերում է այն եզրակացության, որ, իսկապես, ուսումնասիրման թեման պատահականորեն չի ընտրվել և հանդիսանում է փաստաբանական գործունեության հետ կապված մի շարք խնդիրների լուծման անհրաժեշտության թելադրանք: Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ ունենալով ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագիրը»՝ մենք հաճախ ականատես չենք լինում փաստաբանական գործունեության կանոնակարգված իրականացման՝ հատկապես փաստաբանական ելույթների կատարման ժամանակ: Պատճառը, հավանաբար, կարելի է փնտրել նրանում, որ կանոնագրքում տեղ են գտնել հիմնականում էրիկական սկզբունքներ, որոնք բովանդակության պարզաբանման, ինչպես նաև առանձնակի ուշադրության արժանի խնդիրների և հարցերի լուծման թեոր դրվել է նորից և նորից փաստաբանների վրա: Ծիծու է, բոլոր դեպքերի համար չկան «պատրաստի դեղատոմսեր», սակայն ընդհանուր մոտեցումները և հիմնական կանոնները պետք է որ անրագրվեին ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագրքում»: Մեր կարծիքով, դա մեծապես կնպաստի փաստաբանական գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը: Այս կապակցությամբ առաջարկում ենք սույն աշխատությունում ներկայացված մի շարք առաջարկությունների հիման վրա ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագիրը» լրացնել համապատասխան վերտառությամբ կանոններով և պարզաբանումներով:

Ցանկալի կլիներ նաև, որ ՀՀ ԲՈՒՀ-երում դասավանդվեին այնպիսի առարկաներ, որոնք կնպաստեին սույն աշխատությունում քննարկված փաստաբանական գործունեության մի շարք խոշնդրությունների վերացմանը՝ միավորելով իրավական հոգեբանության, իրավական տրամաբանության և նմանատիպ մի շարք այլ ոլորտներ:

Oգտագործված իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Oգտագործված իրավական ակտեր

- ՀՀ Սահմանադրություն
- ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք

- ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրը
- «Փաստաբանության մասին»ՀՀ օրենք
- «Լեզվի մասին»ՀՀ օրենք
- ՀՀ Փաստաբանական վարքագծի կանոնագիրը
- Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության վարքագծի կանոնագիրը

2. Оգուզործված գրականություն

- Ария С.Л., Защитительные речи и жалобы, изд.-во “Юрист”, М., 1991*
- Белкин А.Р., Теория доказывания, М., “Норма”, 2000*
- Бойков А.Д., Нравственные основы судебной защиты, изд.-во “Знание”, М., 1978*
- Бойков А.Д., Пути повышения деятельности защитника: методическое пособие для адвоката, изд.-во “Юрид.лит”, М., 1972*
- Бородина Г.В., “Психология делового общения”, М., 1999*
- Васьковский Е.В., Организация адвокатуры, изд.-во “Юрид.лит”, М., 1993*
- Гаврилова С.Н., “Адвокат в уголовном процессе”, изд.-во “Юрид.лит”, М., 1995*
- Гаррис Р.К., Школа адвокатуры, изд.-во “Автограф”, Тула, 2001*
- Гессен И.В., (1864-1914), Адвокатура, общество и государство, изд.-во “Юрист”, М., 1997*
- Гrimm Д.Д., Лекции по догме римского права, М., 2003*
- Дейл Карнеги, “Как оказывать влияние на людей, выступая публично”, изд.-во “Прогресс”, М., 1989*
- Ивакина Н.Н., “Культура судебной речи”, изд.-во “Юрист”, М., 1999*
- Кабалкина А.С., “Юридическая этика”, изд.-во “Юрист”, М., 2000*
- Латинско-русский словарь, изд.-во “Русский язык”, М., 1996*
- Лившиц В.И., “Слово адвоката”, М., 1990*
- Мельник В.В., “Искусство доказывания в состязательном процессе”, М., изд.-во “Дело”, 2000*

- Мельниковский М.С., “Методика и тактика подготовки и произнесания адвокатом судебной речи”, изд.-во “Де-юре”, М., 1997
- Орлянская И.В., Римское право, изд.-во “Право”, М., 2005
- Романов В.В., “Юридическая логика”, изд.-во “Де-юре”, М., 2004
- Смоленский М.Б., Адвокатская деятельность и адвокатура в РФ, изд.- во “Феникс”, Ростов-на-Дону, 2004

«ՓԱՍՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՆԵՐԿԱ ՎԻճԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՇԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ»

© ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ
ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ

© ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

© «ԼԻԳԼ ԸԼԱՅԲՆՍ» ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ստորագրված է տպագրության՝ 15.03.2007: Չափսը՝ 60 x 84
1/32: Թուղթը՝ օֆսեթ № 1: Տառատեսակը՝ «Arial Armenian»:
Տպագրությունը՝ օֆսեթ: 5,.5 տպ. մամուլ:

ք. Երևան, Նալբանդյան 7, բն.2
հեռ. 54-01-99, ֆաք. 58-02-99
Էլ. փոստ ayla@ayla.am

«ԳԱԿՐԴ - ՅՐԱՅՐ» ՍՊԸ

հրատարակչությունում

Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի 6:
Դեռ.՝ 52-79-74, 52-79-47:
Էլ. փոստ lusakn@rambler.ru

«ՓԱՍՏԱԲՈՒԹՅՈՒՆ. ՆԵՐԿԱ ՎԻճԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԴԵՒՆԱԿԱՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՒՄ»

«Ջայաստանի Երիտասարդ Իրավաբանների Ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպություն

«Հայաստանի երիտասարդ հրավարանների ասոցիացիա» (ԵթեԱ) հասարակական կազմակերպությունը ստեղծվել է 1995թ.-ին ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի մի խումբ ուսանողների և երիտասարդ հրավարանների կողմից: Հայաստանի երիտասարդ հրավարանների ասոցիացիայի հիմնական նպատակն է զարգացնել նոր սերնդի հրավարաններին ներուժը և աշակեցնել Հայաստանի կայացմանը՝ ողպես հրավական և ժողովրդապատճենական պատություն: Իր կանոնադրական նպատակների կատարման համար Հայաստանի երիտասարդ հրավարանների ասոցիացիան հրականացնում է բազմազան ծրագրեր, այդ քվում՝ ուղղված հրավարանական գիտելիքների զարգացմանը ու տարածմանը:

Դայաստանի իրավաբանական հիմնադրամ

Դայաստանի հրավարանական հիմնադրամը հիմնադրվել է 2003 թվականի օգոստոսի 23-ին և ՀՀ հրավարանական անձանց պետական ռեգիստրի կենտրոնական մարմնում գրանցվել 2003 թվականի սեպտեմբերի 9-ին: Հիմնադրամի հիմնական նախագծերից է նայաստել ՀՀ-ում հրականացվող դատադիրական բարեփոխումներին և ՀՀ-ում փաստարանական հիմանադրության զարգացմանը, փաստարանների մասնակիութան կարգավորումը ուղղված է այս գործառությունների կատարելու հաջողացնական բարեփոխումների կատարելու հաջողացնական բուհերի և բուհերի հրավարանական ֆակուլտետների կայացմանը, օճանաբար հրավարանական բուհերում և բուհերի հրավարանական ֆակուլտետներում լուսանակարգության օրինական պարունակության կազմակերպմանը: Դայաստանի հրավարանական հիմնադրամը հիմնադրվել է 5 ՏԾ՝ 3 մ³ Կազմակերպմանը: Հիմնադրամի պաշտոնական կերպ կայքի հասցեն է www.lawfoundation.am:

«ԼԻԳԱ ԸՆԱՅՈՒՆԱ» իրավաբանական ընկերություն

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ՀԱՍՏՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

«ԼԻԳԱ ԸԼԱՅՆ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

«ՓԱՍՏԱԲԱՆԻԹՅՈՒՆ.
ՆԵՐԿԱ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՒՄ

**ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ**